

Rigorózní práce z oboru českých a československých právních dějin

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra právních dějin

Právní aspekty odsunu Němců z Československa

Mgr. Kateřina Radostová

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci zpracovala samostatně a vyznačila použité prameny a literaturu

Prinmárm' K.

V Praze dne 1. září 2007

1. Úvod
2. Vznik Československa v roce 1918 a postavení německé menšiny V ČSR do roku 1938
3. Mnichovská dohoda
4. Vznik myšlenky odsunu v domácím a zahraničním odboji
5. Divoký odsun
6. Dekrety prezidenta republiky a odsun
  - 6.1 Dekrety o státním občanství
  - 6.2 Dekrety týkající se nepřátelského majetku, majetku osob německé národnosti a řízení osídlení
  - 6.3 Potrestání válečných zločinců (retribuce) a pracovní povinnost
7. Organizovaný odsun 1946-1948
8. Závěr
9. Seznam použité literatury a pramenů

1. Úvod

I po více než šedesáti letech od skončení druhé světové války je stále aktuální otázka právních aspektů odsunu sudetských Němců, které jsem si zvolila za téma mé rigorózní práce. Problematice odsunu se věnuji již několik let a jen za tuto dobu bylo napsáno velké množství monografií a odborných článků, takže jedním z největších problémů je se v této záplavě prací, názorů a často protichůdných tvrzení orientovat. Dalším problémem je nutnost zabývat se nejen samotným právem, ale i historickými souvislostmi, a právě k tomu také řada nejnovějších prací přispívá. Seznam nejdůležitějších prací na toto téma z české a německé strany proto uvádím v rozsáhlejším seznamu použité literatury v závěru své práce.

Rigorózní práci jsem rozdělila na úvod, následuje šest obsahových kapitol a posléze závěr. První kapitoly pojednávají o vzniku ČSR a situaci, ve které se ocitla německá menšina v československém státě do Mnichovské dohody a o situaci v Protektorátu a za druhé světové války. Poté se zabývám problematikou vzniku myšlenky odsunu v československém odboji i mezi politiky protihitlerovské koalice. Ačkoli se jedná o obšírnější výklad, který zahrnuje i další stránky historického vývoje, než jen čistě právní, pokládám jej za důležitý, neboť bez něj podle mého názoru nelze pochopit, k čemu po skončení druhé světové války došlo. Zároveň právě tato část práce ukazuje na nutnost vidět mezinárodně právní aspekt sledované problematiky.

Vlastní jádro práce tvoří kapitoly, kde se věnuji nejdiskutovanější části odsunu, a to vztahu odsunu a dekretů prezidenta republiky, které jsou někdy pejorativně nazývány také jako tzv. Benešovy dekrety. Poté jsem se pokusila o vyličení jejich aplikace a také další vývoj problematiky odsunu v období po

skončení druhé světové války. Věnuji se i divokému odsunu a podzákonným normám včetně příkladů z praxe.

V závěru své práce se věnuji mimo jiné i rozboru česko-německé deklarace, která měla být řešením problémů minulosti mezi oběma státy a vývojem „sudetoněmecké otázky“ v 90. letech minulého a na počátku tohoto století do vstupu České republiky do EU.

Kapitola 2.

Vznik Československa v roce 1918 a postavení německé menšiny v ČSR do roku 1938

Samostatný československý stát byl vyhlášen tzv. „Muži 28. října“, tedy částí členů Národního výboru československého dne 28. října roku 1918. 14. listopadu byla slavnostně předsedou Národního výboru a prvním československým premiérem Karlem Kramářem prohlášena Československá republika. Habsbursko-lotrinská dynastie byla označena za zbavenou všech nároků na český trůn.¹ Vznik Československé republiky byl završením úsilí českého (a také slovenského) národa po samostatném státě, které se však naplno projevilo teprve koncem první světové války. Je jisté, že k tomu přispěla i politika Německa a Rakouska-Uherska a zejména plány na vytvoření německé střední Evropy.

Do vypuknutí první světové války v roce 1914 nebyla myšlenka samostatného českého a tím spíše československého státu mezi českými a slovenskými politiky příliš rozšířená. Nepovažovali ji za reálnou alternativu emancipačních snah českého popřípadě slovenského národa a v českém prostředí určitou výjimku tvořila jen nepříliš významná státoprávně pokroková

---

¹ *www. psp. Cz/knih. Stenoprotokol z 1. zasedání Revolučního národního shromáždění.*

strana, která definovala program samostatného českého státu.² V domácí české politice až do jara 1917 převládalo přesvědčení, že habsburská monarchie bude zachována, že však bude nejspíše přebudována na federativním základě.

Český národ patřil mezi hospodářsky, politicky a sociálně nejrozvinutější národy Předlitavska, musel však o své postavení bojovat především s českými Němci, kteří si uchovávali dominantní postavení. Pro politickou reprezentaci českého národa vyvstala v průběhu první světové války zásadní otázka, jaká politika a jaká zahraničně politická orientace zabezpečí českému národu další rozvoj.

Jinak se situace vyvinula v zahraničním odboji, kde se český státoprávní program vyvinul do myšlenky samostatného československého státu. Prosazovala ji skupina vedená T.G. Masarykem. Ten brzy po vypuknutí první světové války pochopil, že zachování Rakouska-Uherska není možné a že jedinou reálnou alternativou je využít porážky centrálních mocností k jeho rozbití a k vytvoření nového uspořádání Střední Evropy.

První světová válka však vytvořila podmínky pro dalekosáhlé změny nejen střední Evropy. Postupnou změnu uvažování českých politiků ovlivňovala zejména politika vídeňské vlády, která po omezení základních občanských a politických práv v celé monarchii prosazovala zvláště vůči Čechám tvrdý kurz a rozhodla se zejména v druhém roce války pro zatýkání a odsouzení vůdčích českých politiků jako byl Václav Klobáček, Karel Kramář či Alois Rašín. Tvrdé postihy se však týkaly takřka všech projevů neloajality s rakouskou účastí ve světové válce po boku Německa.

Někteří z českých politiků se už na počátku světového válečného konfliktu rozhodli odejít do emigrace. Nejdůležitějším krokem se stal na konci roku 1914 odchod Tomáše Garrigue Masaryka. Pro myšlenku samostatného československého státu se rozhodl získat především představitele dohodových

---

² *K vývoji názorů na samostatný stát Viz Jan Galandauer, Vznik Československa 1918, Praha, Svoboda 1982 s. 13 an.*

velmocí v Paříži a v Londýně. Inicioval také vytvoření domácí tajné odbojové organizace nazvané Maffie, která měla poskytovat dohodovým mocnostem špionážní informace, udržovat styk s Masarykem v exilu a měla též ovlivňovat oficiální českou politiku. V počátcích její činnosti stáli Edvard Beneš, Přemysl Šámal a Alois Rašín, kteří navázali styky i s některými dalšími českými politiky. Edvard Beneš poté z obavy před zatčením odešel v září 1915 též do emigrace a stal se neúnavným spolupracovníkem T.G. Masaryka při prosazování myšlenky samostatného Československa.³ K nim se připojil i slovenský vědec, voják a diplomat Milan Rastislav Štefánik působící již před válkou ve Francii.

V únoru 1916 se ustavila Československá národní rada, jejíž předsedou se stal T.G. Masaryk, místopředsedou J. Durich, zástupcem Slovenska Štefánik a generálním sekretářem Beneš.⁴ Jejím hlavním úkolem se kromě politické a propagandistické práce pro prosazení myšlenky samostatného Československa, stalo vybudování vojenských jednotek, kterým se začalo říkat legie. Ty byly vytvářeny jednak z českých a slovenských krajanů a jednak z českých vojáků, kteří dezertovali z rakousko-uherské armády. Legie byly vytvářeny zejména v Rusku, Francii, a koncem války i v Itálii.

Někteří čeští politici domácí politické scény zpočátku zaujali vůči Rakousku-Uhersku loajální nebo vyčkávací postoj. Patřili k nim představitelé klerikálních stran, větší část sociálních demokratů, agrárníků, mladočechů a staročechů. Tato reprezentativní část české politiky vytvořila v roce 1916 dva orgány, které měly loajální politiku k Vídni realizovat, a také tak činily. Byly to Český svaz složený z českých poslanců na říšské radě a nadstranický Národní výbor. V čele Českého svazu stál agrárník František Staněk a jeho místopředsedy se stali sociální demokrat Bohumír Šmeral a mladočech František Maštálka. Do čela Národního výboru byl poté postaven Karel Mattuš.

³ Jindřich Dejmek, *Edvard Beneš, Pokus o politickou biografii českého demokrata, díl 1., Praha, Karolinum 2006, s. 129 an.*

⁴ *Tamtéž, s. 140 an.*

Politice těchto reprezentantů loajální české politiky se také přiléhavě říká aktivismus.

Po smrti rakouského císaře Františka Josefa I. se v listopadu 1916 částečně proměnila politika habsburské monarchie. Nový císař Karel se rozhodl poněkud uvolnit vnitropolitické poměry a svolal dokonce i rakouský parlament – říšskou radu. Pokusil se také odpoutat od Německa a přemýšlel o dalších reformách říše. Český svaz při znovuotevření jednání říšské rady 30. května 1917 pronesl stanovisko českých poslanců, které vyzvalo k zásadním reformám dosavadního státoprávního uspořádání Rakouska-Uherska a k vytvoření federace svobodných a rovnoprávných národních států. Čeští poslanci se však zároveň přihlásili k přirozenoprávním zásadám a požadovali sjednocení české a slovenské „větve československého národa v demokratický český stát“. Bylo to poprvé, co požadavek vytvoření československého státu zazněl na takto významném domácím fóru. Rakouská vláda však nehodlala s českými politiky o těchto otázkách jednat.

Směřování české politiky směrem k samostatnému československému státu také posilovala politika německých stran v českých zemích. Jejich politická reprezentace - Národní rada - již v tzv. Velikonočním programu z roku 1915 podporovala roztržení tradiční jednoty historických českých zemí a vytvoření čistě německého území Deutschböhmen a smíšeného území Čech.⁵ Tento program spolu s novým krajským uspořádáním a výrazným posílením německého jazyka podporovala od konce roku 1916 i vídeňská vláda. Tento projekt nebyl sice pro odpor české politiky v průběhu války realizován, nebylo však pochyb, že politické cíle rozhodujících představitelů českého a německého národa v českých zemích se od sebe v průběhu první světové války ještě více vzdálily.

⁵ Jan Křen, *Konfliktní společenství*, Toronto, Sixty Eight Publishers, 1988, s. 134 an. Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky*, Praha Medea Kultur 2003, s. 6.

Od počátku roku 1918 se do čela české politické reprezentace dostávali zastánci rozhodnějšího postupu vůči Rakousku-Uhersku, jehož státní moc již neměla dostatek sil, jak tento vývoj zastavit. Dne 6. ledna 1918 vydali čeští zástupci v říšské radě a na zemských sněmech prohlášení, které zásadním způsobem posunulo vývoj české politiky. Tato tzv. Tříkrálová deklarace především s odvoláním na vývoj v Rusku vyzvedla význam principu práva národů na sebeurčení. Nevyslovila se sice přímo pro rozbití Rakouska-Uherska, avšak ani pro jeho zachování. Zato hovořila znovu o možnosti vytvořit společný československý stát, a to jako stát svrchovaný, plnoprávný, demokratický, sociálně spravedlivý a respektující rovnost občanů před zákonem. Byl to důležitý krok české politiky na cestě k přesvědčení, že s rakouskou vládou již nemá cenu dále jednat a že je třeba budoucnost hledat mimo dosavadní rámec monarchie.

Vnitropoliticky souvisí vznik samostatného československého státu především s Národním výborem, který byl v červenci 1918 zásadně reorganizován, a to na základě výsledků posledních voleb do rakouského parlamentu - říšské rady, konaných roku 1911, aby odrážel předpokládanou sílu českých politických stran. Tomuto řešení se také říká podle jeho autora Švehlův klíč. Předsedou Národního výboru se stal státoprávní demokrat dr. Karel Kramář, místopředsedy agrárník Antonín Švehla a čs. socialista Václav Klobučník, jednatelem sociální demokrat František Soukup.

Proces vzniku československého státu měl i svoji významnou mezinárodně politickou a mezinárodně právní dimenzi. Po uznání ze strany Francie, přišlo v srpnu 1918 uznání ze strany Velké Británie a na začátku září také od USA. Československo bylo jako nově se vytvářející stát uznáno i dalšími spojenci: Itálií a Japonskem.⁶ Z Československé národní rady Masaryk 26. září 1918 vytvořil „dočasnou československou vládu“, která se 14. října

⁶ A. Klimek a kol. *Vznik Československa 1918, Dokumenty československé zahraniční politiky, Úvodní studie, s. 6 an. A příslušné dokumenty.*

1918 prohlásila za československou exilovou vládu. Vládu tvořili jako „prezident prozatímní vlády“, nebo též prezident, předseda ministerské rady a zároveň ministr financí Tomáš Garrigue Masaryk, ministr zahraničních věcí a ministr vnitra Edvard Beneš a ministr války Milan Rastislav Štefánik. Velmi důležitým dokumentem pro vznik samostatného československého státu byla tzv. Washingtonská deklarace, která byla koncipována v říjnu 1918 a byla předána 18. října v průběhu Masarykovy návštěvy Spojených států amerických prezidentu Wilsonovi. V ní byly nastíněny základní programové cíle zahraničního odboje a především podoba samostatného československého státu. Československo mělo být demokratickým státem s široce pojatými občanskými právy a svobodami. Předpokládalo se například zavedení všeobecného volebního práva přiznaného i ženám či široké uplatnění referenda. Československo též mělo být republikou.

Aby se zajistilo, že obě reprezentace – domácí a zahraniční – budou při vytváření nového československého státu postupovat společně odjela dne 25. října delegace Národního výboru vedená Karlem Kramářem do Ženevy, kde ve dnech 28.-31. října 1918 vedla jednání s E. Benešem jako zástupcem exilové vlády.⁷ Na těchto jednání bylo dosaženo dohody o většině zásadních otázek spojených se vznikem samostatného státu a byla diskutována i otázka formy budoucího státu – tj. zda bude republikou či zda existují nějaké důvody, proč zachovat formu konstituční monarchie.

Mezitím však v Praze využil Národní výbor vzniklé situace po vyhlášení tzv. Andrásyho nóty, převzal do svých rukou moc od místodržitelství a zemské správní komise a ihned zahájil přípravu dalších kroků nezbytných k zajištění fungování nového státu. Krátce po poledni také Mužové 28. října ústy Jiřího Stříbrného a Františka Soukupa u sochy svatého Václava vyhlásili samostatný stát. Večer byl poté vyhlášen Rašínem připravený zákon o vzniku samostatného československého státu. Zákon obsahoval prohlášení o tom, že

---

⁷ *Tamtéž, dok. Č. 131.*

samostatný československý stát „vstoupil v život“. Zákonu se také říká recepční zákon (v listopadu 1918 publikován v poněkud pozměněném znění pod číslem 11/1918 Sb. Z. a n.), neboť na jeho základě byl přejet do československého práva (recipován) dosavadní rakousko-uherský právní řád a více méně i dosavadní správní organizace. Forma státu byla ponechána dohodě Národního výboru s exilovou reprezentací na právě probíhajícím jednání v Ženevě.

Samostatný stát byl samozřejmě vyhlášen i na dalších místech. Významnou roli sehrály národní výbory v jednotlivých okresech a městech, které byly politicky vytvářeny podle pražského vzoru, přebíraly po převratu do svých rukou výkonnou moc a byly Národnímu výboru podřízeny. Vznik československého státu byl dovršen prohlášením Slovenské národní rady, která se ustavila na shromáždění, které se sešlo dne 30. října 1918 v Turčanskom svatom Martině.

Československo vzniklo jako národní stát, který navenek i dovnitř státu prezentoval jednotu Čechů a Slováků v rámci jednoho československého politického národa. V tehdejší situaci měla myšlenka jednotného československého národa státotvorný význam a bez ní by Československo ani nemohlo vzniknout. Čechům umožnila bránit se německé koncepci Mitteleuropy a Slováků znamenala záchranu před maďarizací. Uplatnění této koncepce však zároveň znamenalo, že československý stát bude státem s početnými národnostními menšinami.

Československé ústavní orgány – Revoluční Národní shromáždění, prezident, vláda a nezávislé soudy - vznikly na základě prozatímní ústavy č. 37 / 1918 Sb. z. a n., která byla projednána a přijata Národním výborem ve dnech 12 a 13. listopadu 1918. První československý parlament – Národní shromáždění, kterému se též kvůli způsobu svého vzniku říká Revoluční Národní shromáždění – bylo ustaveno rozšířením dosavadního Národního výboru na 256 členů v zásadě opět podle tzv. Švehlova klíče. Parlament byl

považován za nejdůležitější orgán státu a vykonával především zákonodárnou pravomoc, tj. přijímal nové zákony. Jeho úkolem bylo také připravit a přijmout definitivní ústavu. V parlamentu však nebyli zástupci menšin (s výjimkou menšiny židovské) a pokusy o spolupráci ztroskotali. Českoslovenští Němci se tak nepodíleli ani na přípravě definitivní ústavy.⁸

Bylo též rozhodnuto, že vláda vzejde především z předsednictva Národního výboru a z členů exilové prozatímní vlády a že bude mít 17 členů. Vládu v čele s ministerským předsedou Karlem Kramářem poté slavnostně a jednomyslně zvolilo Revoluční Národní shromáždění 14. listopadu 1918. Na prvním zasedání Národního shromáždění došlo též k prohlášení dosavadní Habsbursko-lotrinské dynastie za zbavené českého trůnu a ke zvolení prezidenta republiky. Nebylo pochyb, že vzhledem ke své autoritě získané v zahraničním odboji bude prvním prezidentem Československé republiky T.G. Masaryk. 14. listopadu 1918 se tak skutečně stalo.⁹

Vztah menšin k samostatnému československému státu zpočátku nevypadal nijak nadějně. Představitelé německé politiky v českých zemích zareagovali na vznik samostatného Československa v říjnu roku 1918 tím, že se pokusili realizovat své dřívější představy o odtržení rozsáhlých pohraničních území a o jejich připojení k Rakousku, popřípadě k plánovanému tzv. Německému Rakousku. Již 29. října 1918 byl v Liberci ustaven sněm se zemským výborem pro novou německou provincii nazvanou Deutschböhmen. Následující den byla v Opavě vyhlášena provincie Sudetenland. Počátkem listopadu ještě došlo k vytvoření provincií Deutsche Südmähren – německé jižní Moravy s centrem ve Znojmě a Böhmerwaldgau v jihozápadních Čechách.¹⁰ Provincie počítaly i s připojením tzv. jazykových ostrovů v Jihlavě, Olomouci a Brně. Národní výbor československý se zpočátku snažil s představiteli

⁸ F. Peroutka, *Budování státu, díl I., Praha 1990, s.*

⁹ www.psp.cz/knih, *Stenoprotokol Revolučního národního shromáždění ze 14. listopadu 1918.*

¹⁰ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, Praha Medea Kultur 2003, s. 6.*

německých provincií jednat, avšak nehodlal v žádném případě souhlasit s jejich odtržením od českých zemí.¹¹ Když však jednání ztroskotala, byla zmíněná území provincií obsazena do poloviny prosince 1918 bez vážnějšího odporu československým vojskem a oddíly Sokola. Připojení k Rakousku však zůstalo součástí politiky německých stran v Československu i na jaře 1919. Když se 4. března 1919 ustavil parlament Rakouské republiky, došlo v Československu na řadě míst k demonstracím československých Němců proti Československé republice. Protesty byly spojeny i s radikálními sociálními hesly a nesouhlasem s měnovou reformou. Například v Kadani přitom došlo ke střelbě do shromážděného davu a k obětem na životech.¹² Tento okamžik poznamenal vztahy mezi německou menšinou a československým státem na dlouhou dobu. Přesto T.G. Masaryk nabídl německým předákům možnost mít své zástupce v československé vládě. Německý nacionálně orientovaný politik Lodgman von Auen však nabídku odmítl. Vrcholilo tak období, kterému se také říká období německého negativismu.¹³

Na druhé straně v červnu 1919 se německé strany zúčastnily voleb do obecních zastupitelstev a tím vlastně uznaly existenci československého státu. Prvním významným německým politikem, který zaujal k existenci Československa smířlivější postoj byl sociální demokrat Josef Seliger, který však požadoval výrazné socialistické reformy a uspořádání státu podle švýcarského modelu.

Německá menšina se poté podílela na vytváření československého politického systému svými politickými stranami a organizacemi. Od roku 1919 působila Německá sociálně demokratická strana dělnická (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartie) a Německá křesťansko-sociální strana

¹¹ Jaroslav Valenta, *Legenda o rebelech, s nimiž se nevyjednává, Moderní dějiny 2, Praha 1994, s. 197 an.*

¹² Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, Praha Medea Kultur 2003, s. 8.*

¹³ Zdeněk Beneš a kol., *Rozumět dějinám, Praha Galery 2001, s. 75 an.*

lidová (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei). V roce 1920 byly založeny i strany Svaz zemědělců (Bund der Landwirte) a Německá demokratická strana svobodomyšlná (Deutschdemokratische Freiheitspartei) a Německá strana živnostenská (Deutsche Gewerbeapartei). Tyto strany postupně zaujaly k československému státu smířlivější postoj a nastoupily cestu směrem k aktivní spolupráci, které se také říkalo německý aktivismus. Naopak strany jako byla Německá strana nacionální (Deutsche Nationalpartei – DNP) či Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche Nationalsozialistische Arbeitspartei – DNSAP) byly strany, které se s existencí Československa nesmířily popřípadě usilovaly o jeho destrukci.

V roce 1921, kdy bylo v Československu uskutečněno první sčítání lidu, žilo v celém Československu více jak 13 milionů 600 tisíc obyvatel. Z toho bylo Čechů a Slováků 8 milionů. V Československu však žilo i více jak 3 miliony 200 tisíc Němců, 760 000 Maďarů, 190 000 Židů a 110 000 Poláků. Především na Podkarpatské Rusi pak žilo téměř 480 000 obyvatel rusínské národnosti.¹⁴ 35 000 osob uvedlo při sčítání „jinou“ národnost, kterou byla například národnost cikánská či rumunská. V roce 1930 vzrostl počet obyvatel Československa na 14 729 000. Z toho bylo 9 757 000 obyvatel československé národnosti, 3 318 000 německé, 719 000 maďarské, 205 000 židovské, 100 000 polské, 569 000 rusínské a 61 000 národnosti jiné.¹⁵

Postavení národnostních menšin v Československu se řídilo jak mezinárodním právem, tak i vnitro československou úpravou. I když nebyly všechny otázky postavení menšin v Československu bez problémů, přesto patřilo československé menšinové zákonodárství v meziválečném období k jednomu z nejlepších v tehdejší Evropě.¹⁶

Základní úpravu postavení menšin přinesla mezinárodní smlouva, kterou dohodové mocnosti podepsali v St. Germain 10. září 1919. Tato tzv. malá St.

¹⁴ *Výsledky sčítání lidu viz tabulka tamtéž, s. 56.*

¹⁵ *Tamtéž.*

¹⁶ *Tamtéž, s. 68 an.*

Germainská nebo též minoritní smlouva stanovila pro Československu řadu závazků.¹⁷ Především musel československý stát přijmout závazek, že na svém území zajistí pro všechny své obyvatele (občany) rovnost před zákonem a základní občanská práva a svobody, a to bez ohledu na jejich původ, státní příslušnost, jazyk, rasu nebo náboženské vyznání. Československo též muselo poskytnout osobám německé či maďarské národnosti československé státní občanství, pokud měly na území, které se stalo součástí Československa na základě mírových smluv své bydliště. Zároveň však na základě dvoustranných smluv mohly tyto osoby optovat (rozhodnout se) pro státní občanství některých sousedních států. Za státní jazyk byl uznán jazyk československý, menšinám však mělo být bez jakýchkoli omezení povoleno užívat svého mateřského jazyka v soukromém a obchodním životě, v tisku, při praktikování náboženského vyznání a při výkonu občanských práv a svobod. Rozdíl v náboženství či jazyku neměl být nikomu na újmu při zastávání veřejných funkcí, v získávání hodností či vykonávání povolání. Za určitých podmínek pak mělo Československo za povinnost zajistit „přiměřeně“ i menšinové školství a stanovit podmínky pro užívání menšinového jazyka ve vztahu k československým úřadům a soudům. Na základě St. Germainské menšinové smlouvy bylo Československo při dodržování menšinového zákonodárství podřízeno zvláštnímu dohledu Společnosti národů v Ženevě.¹⁸ Ke Společnosti národů se totiž bylo možné obrátit se stížnostmi na jednotlivé konkrétní případy nedodržování československých závazků v této otázce. Většina stížností, které byly v meziválečném období podány zástupci německé menšiny se týkaly buď nedodržování ustanovení mírových smluv či diskriminací při uplatňování jazykových předpisů, při provádění pozemkové reformy, v zaměstnávání úředníků německé národnosti či při rozhodování československé státní správy například v otázkách státního občanství či v sociálních otázkách. Petice

¹⁷ A. Hajn, *Problém ochrany menšin, Praha 1923, s. 237.*

¹⁸ Česko-německá komise historiků, *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996. s. 9 – 11*

podávaly politické strany, zvláštní spolky jako byla například Ligy pro Společnost národů, ale i jednotlivci.¹⁹ Jen výjimečně však byly tyto stížnosti shledány vůči Československu oprávněnými a jen v případě jednoho výnosu Ministerstva národní obrany v druhé polovině 30. let, který vylučoval Němce z vojenských dodávek (tzv. Machníkův výnos) bylo nutné na základě petice poslanců a senátorů Sudetoněmecké strany změnit nějaký československý právní předpis.²⁰

Mezinárodní závazky menšinové smlouvy byly poté realizovány československou Ústavní listinou z roku 1920, zejména její hlavou VI. a několika významnými zákony. Mezi nimi byl nejdůležitější zákon jazykový vydaný spolu s Ústavní listinou jako její součást.²¹ Ústavní listina takřka doslova převzala ustanovení St. Germainské smlouvy a představitelé menšin tak na československém území požívali rozsáhlých občanských práv a svobod. Národnostní, náboženské či jazykové menšiny mohly též vytvářet své vlastní sociální ústavy, školy či charitativní organizace a používat tam svůj jazyk a svobodně vykonávat své náboženství. Jazykový zákon pak stanovil bližší podmínky, jak byly používány menšinové jazyky zejména ve vztahu k československým úřadům. Za státní jazyk prohlásil jazyk československý, což byla jak čeština, tak i slovenština. V soudních okresech, kde podle výsledků sčítání lidu bylo více jak 20 procent menšinového obyvatelstva, byly československé úřady nuceny připustit podávání žádostí i v menšinovém jazyce a v tomto jazyce také na podání odpovědět. Ve stejných okresech pak byla zabezpečena i další jazyková práva menšin ve vztahu k soudnímu řízení či školství. Jazykové zákonodárství ve vztahu k menšinám bylo ve srovnání s jinými evropskými státy meziválečného období na velmi vysoké úrovni. Za lepší úpravu byl považován pouze finský předpis ve vztahu k užívání švédštiny.

¹⁹ *Rozumět dějinám, c.d., s. 67 an.*

²⁰ *Tamtéž, s. 70*

²¹ *Tamtéž, příloha č. 2.*

Jistým problémem však bylo vydání prováděcího předpisu – vládního nařízení – které bylo připravováno několik let a nakonec vydáno teprve v roce 1926.

Menšiny měly totiž v Československu zajištěno i své vlastní školství, kde však kromě užívání menšinového jazyka musela být zabezpečena i výuka českého či slovenského jazyka. Jednalo se jak o základní, tak i střední školy. Německá menšina měla jako jediná z menšin v Československu i své univerzity a vysoké školy. Nejvýznamnější z nich byla pražská německá univerzita a německé vysoké technické školy v Praze a Brně.

Také v rámci československého právního řádu měly menšiny možnost dovolat se plnění československých menšinových závazků. Nejvýznamnější úlohu plnil v této souvislosti Nejvyšší správní soud, který vydal celou řadu důležitých nálezů v oblasti jazykového práva a napravil tak řadu pochybení československých správních orgánů, které poté nemusely být předmětem mezinárodní kritiky či které usnadňovaly československou reakci na stížnosti německé menšiny u Společnosti národů.

Ve druhé polovině 20. let se postupně vytvořily příznivé podmínky pro větší zapojení představitelů menšin nejen do politického systému, ale vůbec do společenského a hospodářského života československého státu. V roce 1926 dokonce zástupci německé menšiny vstoupily do pravicové koaliční vlády premiéra Antonína Švehly. Ve vládě německou menšinu reprezentovali například ministr spravedlnosti a předák křesťanských-sociálů Robert Mayr – Hartig či zástupce německých agrárníků profesor Franz Spina. Do mnichovské krize roku 1938 pak 2-3 němečtí ministři zasedli v každé další československé vládě. Byli mezi nimi i takové osobnosti německé politiky v Československu jako byl předseda německé sociálně demokratické strany Ludwig Czech či Erwin Zajíček, představitel německé křesťansko-sociální strany. Důležitým faktorem ve vztahu k posouzení skutečného postavení národnostních menšin v meziválečném Československu byla i jejich schopnost vytvářet struktury

vlastních hospodářských, finančních, sociálních, církevních či kulturních institucí. I zde patřilo nejvýznamnější postavení německé menšiny.

Počátkem 30. let zasáhla do pozitivního vývoje menšin vůči československému státu světová hospodářská krize a zejména zhoršení mezinárodní situace po nástupu Hitlera k moci v sousedním Německu. Krize postihla nejvíce pohraničí obývané především německou menšinou a zejména zde umístěný lehký průmysl, který byl závislý na vývozu a který krize zasáhla nejdříve.²² Nezaměstnanost dosáhla na konci roku 1931 v okresech, v nichž převážně žila německá menšina více jak 19 procent. Ačkoli se československá vláda snažila se s následky krize v pohraničí vyrovnat, přeci jen se jednalo zejména ve vztahu k německé menšině o velký problém, který přinejmenším usnadnil prosazení nacistické ideologie a protičeskoslovenské propagandy mezi sudetoněmeckým obyvatelstvem v Československu. Českoslovenští Němci navíc viděli v sousedním nacistickém Německu, které se s krizí vyrovnalo rychleji, i svůj hospodářský a sociální vzor.

Po nástupu Hitlera k moci v Německu v roce 1933 bylo zřejmé, že tato skutečnost zásadním způsobem ovlivní i okolní státy. V Československu se německá menšina stala postupně Hitlerovým nástrojem k prosazení jeho cílů na zabránění československého území a rozbití samostatného Československa. Klíčovou politickou organizací německé menšiny v Československu se od roku 1933 stávala tzv. Sudetoněmecká vlastenecká fronta vedená Konrádem Henleinem. V dubnu 1935 se z ní stala Sudetoněmecká strana - Sudetendeutsche Partei (Sdp). Henlein se snažil poukazovat na slabiny československé menšinové politiky, zpočátku však vystupoval umírněně, ačkoli jeho strana byla podporována přímo z Berlína. V parlamentních volbách v roce 1935 se stala nejsilnější politickou stranou v Československu a volilo ji 67 procent německého obyvatelstva. Henlein a získával na svoji stranu i některé

---

²² *Tamtéž*, s. 86.

představitele Velké Británie a její diplomacie, která měla ještě při řešení československé menšinové otázky rozhodující roli.

Československá vláda významného slovenského agrárníka Milana Hodži se od roku 1935 snažila najít nějaké východisko československé politiky ve vztahu k menšinám. Byla připravena k rozsáhlým ústupkům jak v ekonomických a sociálních otázkách, tak i v otázce rozšíření národnostních práv, včetně práv jazykových a samosprávy. V únoru 1937 se plánovaná úprava menšinové československé politiky stala obsahem vládního prohlášení.²³ Od března 1938 pak byl vládní plán realizován jako tzv. národnostní statut, který měl zejména provedení decentralizace správy přinést Němcům i dalším menšinám větší reálný podíl na rozhodování celé řady záležitostí státu a veřejné správy.²⁴ Návrhy Hodžovy vlády však zároveň měly uspokojit i slovenské autonomistické požadavky.

Kromě politického jednání se však československý stát hodlal proti vnějšímu i vnitřnímu nebezpečí aktivně bránit. Dne 13. května 1936 byl novelizován výše zmíněný zákon na ochranu republiky a spolu s ním byl vydán i zvláštní zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu. Zákon o obraně státu směřoval k zamezení jakéhokoli ohrožení státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, ústavní jednotnosti, demokraticko-republikánské formy a bezpečnosti Československé republiky. V době branné pohotovosti státu dával rozsáhlé pravomoci vládě včetně zmocnění k přijímání vládních nařízení. Zákon zavazoval všechny občany republiky, včetně příslušníků menšin, k všeobecné povinnosti k osobní a věcné účasti při obraně státu. Zákon o obraně státu také definoval pojem státně nespolehlivých osob, vůči nimž mohla být vládou a správními úřady přijata omezující opatření. Zároveň Československo začalo podnikat opatření, které měly posílit jeho obranyschopnost. Například byla zahájena stavba pohraničních opevnění.

²³ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky*, Praha Medea Kultur 2003, s. 10 a příloha č. 3.

²⁴ Tamtéž, příloha č. 4.

Političtí představitelé německé menšiny však v této době již neměly v úmyslu přistoupit na jakékoli vstřícné československé návrhy. Vedení Henleinovy Sudetoněmecké strany předložilo vlastní program, zahrnující mimo jiné teritoriálně-politickou autonomii, tzv. "uzavřená" německá území (tedy návrat k myšlence rozbití historické jednoty českých zemí) a také odčinění "bezpráví" spáchaných prý na menšině po roce 1918. Přitom se představitelé strany a zejména sám Konrád Henlein v Londýně stále prezentovali jako umírnění politici a dokázali si udržet výše zmíněnou podporu britské diplomacie.²⁵

Sám Henlein se již v listopadu 1937 v tajném memorandu adresovaném Hitlerovi zcela přihlásil k nacismu a prohlásil, že „srozumění mezi Čechy a Němci v Československu je prakticky nemožné“. Henlein Hitlera přímo vyzval, aby "sudetoněmeckou otázku" rozřešila říše přičleněním českých zemí k Německu. V březnu 1938 pak přijal Hitlerovu směrnicí, klást československé vládě takové požadavky, které by nemohla přijmout. SdP se stala vykonavatelkou Berlínem formulované a placené agresivní německé nacionálně socialistické politiky Adolfa Hitlera, jejímž cílem bylo zničení Československa. Německá menšina měla v této strategii sehrát rozhodující úlohu. Politika Sdp také vedla k tomu, že skončila politika německého aktivismu. 22. března 1938 totiž vystoupili z československé vlády němečtí agráři a brzy poté i křesťanští sociálové.²⁶ Na bázi spolupráce s Československou republikou tak zůstali již jen němečtí sociální demokraté a nepočetná skupina liberálů a němečtí členové KSČ.

V dubnu 1938 Sdp na sjezdu v Karlových Varech formulovala 8 bodů svých požadavků, které jsou známy jako tzv. karlovarský program.²⁷ K dřívějším přibýlo uznání "německé národní skupiny", samospráva

²⁵ Tamtéž, s. 14.

²⁶ Rozumět dějinám, c.d., s. 102 an.

²⁷ Tamtéž.

německého území a svoboda hlásání “německého světového názoru”, tj. nacionálního socialismu. 28 Henlein pak tento program předložil prezidentu Benešovi a vládě. S SdP na základě politiky „národní jednoty“ splynuly pod vlivem nacistického úspěchu s “anšlusem” Rakouska dvě ze tří německých aktivistických stran. Potvrdily to i obecní volby konané na přelomu května a června 1938, kdy SdP, hlásící se již otevřeně k nacistickému modelu, volilo na 90 procent německých voličů. V létě roku 1938 měla samotná Sdp již 1,2 miliony členů.²⁹

---

²⁸ František Bauer a kol., *Tisíc let česko-německých vztahů, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1991, s. 173 – 174.*

²⁹ *Tamtéž*

Kapitola 3.

Mnichovská dohoda

Od konce roku 1937 však již bylo zřejmé, že zejména problematika národnostních menšin v Československu a zejména menšiny německé, nebude moci být řešena jen vnitrostátním jednáním. Československá diplomacie neměla sílu zabránit tomu, aby se z problému stala mezinárodně politická otázka, která hrozila přerůst do ozbrojeného konfliktu. Československo-německý konflikt hrozil totiž díky československým spojeneckým vazbám přerůst v konflikt celoevropský.

Hitlerovo Německo, které dalo jednostrannými akty, jako byla likvidace demilitarizované zóny v Porýní v březnu 1936, jasně najevo, že přechází od politiky likvidace mírových smluv k přípravě územní agrese. Na prvním místě to mělo pocítit právě Československo. Hitler nechtěl pouze připojit území obývané německou menšinou, ale hodlal začlenit české země do Velkoněmecké říše jako celek. Využíval k tomu i označování českých zemí za původní říšské území a připravoval etnické zničení českého národa na tomto prostoru.

Hitlerův odpor vůči Československu však vyplýval i z jeho nenávisti k demokratickému režimu, který zde vládl a který například umožňoval, aby v Československu nacházeli azyl příslušníci německé politické a kulturní antinacistické emigrace. Hitler osobně nenáviděl i architekta československé zahraniční politiky Edvarda Beneše. Německé vojenské velení již od roku 1935 plánovalo válku proti Československu. Ve vojenských směrnicích z 24. června 1937 německé velení označovalo útok na Československo jako „Fall grün“ – případ zelený.³⁰ V listopadu 1937 se uskutečnila tajná porada Hitlera s nejvyššími představiteli německé branné moci. Vůdce a říšský kancléř na ní vytýčil hlavní linii své agresivní politiky vůči střední Evropě. Agrese měla směřovat nejprve vůči Československu a Rakousku. Hitler předpokládal, že

³⁰ *Rozumět dějinám, c.d., s. 98.*

Československo zůstane bez pomoci Francie a Velké Británie osamoceno. Obdobně Hitler počítal s tím, že Západ nezasáhne ani ve prospěch Rakouska, které hodlal připojit k Třetí říši.³¹

Na počátku roku 1938 se nacistické agresivní plány dostaly do stadia realizace. To bylo patrné zejména poté, co Hitler přednesl 20. února 1938 v říšském sněmu projev, v němž vyzval k převzetí odpovědnosti za 10 milionů Němců žijících v okolních státech a zvláště poté, co došlo 13. března 1938 k „anšlusu“ – tj. k připojení Rakouska k Německé říši. Velká Británie a Francie si válku nepřály a pro jejich politiku mírového řešení sporu s hitlerovským Německem se vžilo označení politika appeasementu – usmiřování agresora. Pro Československo se stalo osudovým problémem, že její hlavní mezinárodně politická opora – Francie – byla vážně oslabena vnitropolitickými spory. Stále zřetelnější též bylo podřizování se francouzské zahraniční politiky Velké Británii. Na tomto faktu nemohl nic změnit ani nástup nového francouzského kabinetu Eduarda Daladiera v dubnu 1938.

Henleinova Sudetendeutsche Partei (SdP) nakonec sehrála roli Hitlerova nástroje k rozbití československého státu úspěšně. Ostatně K. Henlein v tajném dopise A. Hitlerovi z 19. listopadu 1937 slíbil, že cílem politiky SdP je začlenění českých zemí do Německé říše. Úplné ztotožnění se SdP s agresivními záměry Německa dobře ukazuje průběh jednání zástupců Sdp s československým prezidentem a vládou v roce 1938. Sdp hodlala stůj co stůj odmítnout i připravovaný národnostní statut,³² který podstatným způsobem rozšiřoval menšinová práva a vycházel německé menšině vstříc v jazykových i správních otázkách. Navíc mohl Československu získat sympatie u Velké Británie a Francie jako důkaz toho, že Československo hodlá menšinovou problematiku řešit. O to více se stupňovala propagandistická tažení proti Československu jako státu, který utiskuje menšiny a zejména sudetské Němce. SdP kladla na základě

³¹ *Tamtéž.*

³² *Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., Příloha č. 4*

instrukcí Berlína československé vládě nesplnitelné požadavky. Napjetí a neklid v českém a moravském pohraničí se stupňovaly od poloviny května 1938, kdy se připravovaly obecní volby. SdP hodlala tyto volby využít jako plebiscit německého obyvatelstva o jejím heslu zpět domů do Říše – Heims ins Reich. Objevily se informace o soustředění německých vojsk v blízkosti československých hranic, a proto 20. května 1938 československá vláda vyhlásila částečnou mobilizaci, která byla považována za výraz československého odhodlání bránit nezávislost republiky.³³ Úspěšně prověřila schopnosti československé armády a částečně přispěla i ke zklidnění situace v pohraničí, kde se SdP zalekla síly československé armády a zejména Stráže obrany státu.³⁴ I když Velká Británie a Francie vyslovily Československu svoji podporu, nehodlaly kvůli československo-německým sporům riskovat evropskou válku. Velká Británie také považovala vládní návrh národnostního statutu za nedostatečný, pokud o něm nebude dojednána shoda s Henleinem.

Velká Británie a zejména její ministerský předseda Neville Chamberlain v této době již uvažovali o další možnosti jak vyřešit sudetoněmecký problém. Touto eventualitou mělo být odstoupení československého území, na kterém německá menšina žila Německu. Největším problémem tohoto řešení však zůstával francouzský spojenecký závazek vůči Československu. Velká Británie proto zároveň vyvíjela na Francii tlak, který měl toto spojení zpochybnit. S touto politikou souhlasil zejména francouzský ministr zahraničních věcí Bonnet, který například prohlásil, že „Francie nepovede válku kvůli Sudetám“.

Československá vláda i nadále hledala řešení rozjitřené národnostní situace a snažila se vyhovět francouzským a britským požadavkům na zásadní změny v národnostní politice. Do počátku července 1938 tak vznikla dvě znění národnostního statutu, která přinášela výrazné rozšíření národnostních práv. SdP však s ohledem na s Hitlerem dohodnutou taktiku oba návrhy odmítla. V této

³³ *Tamtéž, s. 11.*

³⁴ *Václav Kural, Studie o sudetoněmecké otázce, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996, s. 69*

situaci se projevila naplno politika usmiřování, kterou prosazovala zejména Velká Británie. Součástí britského nátlaku na československou vládu, aby ustoupila německým požadavkům, bylo vyslání mise údajně nestranného britského zprostředkovatele lorda Runcimana.³⁵ Jejím účelem bylo „usmířit“ československou vládu s Sdp. Runciman se ocitl pod silným propagandistickým tlakem, když jej zástupci SdP vítali heslem „Milý Lorde, osvobod' nás od Československa“. Runcimanův návrh na řešení problematiky německé menšiny v Československu sice ještě počítal se zachováním územní celistvosti Československa, avšak zároveň podpořil řadu německých požadavků na rozsáhlou administrativní autonomii.

Za této situace se do jednání se zástupci německé menšiny v srpnu 1938 vložil sám prezident republiky E. Beneš. 5. září 1938 po dohodě s vládou M. Hodži Beneš ohlásil faktické splnění většiny autonomistických německých požadavků. Československá strana tak hodlala ukázat velmocím a mezinárodní veřejnosti, že je v zájmu jednání jít až na samotnou hranici udržení samostatného československého státu a že nehodlá být záminkou pro vypuknutí evropského konfliktu. Sdp však i tento československý návrh odmítla a další jednání přerušila. Sdp formálně odmítla dále s Československem vyjednávat pod záminkou lokálního incidentu a následných nepokojů, ke kterým došlo v Moravské Ostravě.³⁶

Toho využil Adolf Hitler a na sjezdu NSDAP v Norimberku vyzval 12. září k přímému útoku na Československo, pokud bude porušovat právo na sebeurčení sudetských Němců. Definitivní konec rozhovorům mezi Sdp a československou vládou učinil pokus o puč v pohraničí 13. září 1938, a pak následné teroristické akce sudetoněmeckého Freikorpsu po 17. září (místně podporované i oddíly SS a SA z říše), při nichž bylo zavražděno několik set československých občanů zejména příslušníků ozbrojených sil a státních

³⁵ *Rozumět dějinám, c.d., s. 105.*

³⁶ *Tamtéž, s. 106.*

úředníků.³⁷ Henlein 15. září 1938 v říšsko-německém rozhlase deklaroval, že jediným možným řešením situace je odstoupení území, na němž žije německá menšina v Československu Německé říši. Jako aktuální vytyčil heslo „Domů do Říše“. Pokus o puč však byl potlačen, Henlein a další předáci uprchli do Německa a 16. září 1938 československá vláda Sdp zakázala.³⁸

Československá diplomacie se marně pokoušela mobilizovat k odporu proti německým požadavkům své západní spojence, Malou dohodu, Společnost národů či evropské veřejné mínění. Neuspěla ani Benešova snaha „obnovit přátelské vztahy a spolupráci“ s Polskem. Sovětský svaz sice pomoc Československu neodmítl, avšak jeho participace na vyřešení konfliktu byla vážna na Francii a na aplikaci Paktu Společnosti národů. Pro další vývoj bylo totiž důležité, že v této době se k řešení spočívajícím v odstoupení sudetoněmeckého území Německu definitivně přiklonila také britská a v jejím vleku i francouzská diplomacie. Po osobním jednání britského ministerského předsedy N. Chamberlaina s Hitlerem v Berchtesgadenu dne 15. září byl přijat plán odstoupení českých pohraničních oblastí s více než 50% německého obyvatelstva, který měl ovšem zahrnout i současné mezinárodní garancie ČSR. Uvedené řešení podpořila nakonec i zpráva Lorda Runcimana, kterou po návratu z Prahy předal britské vládě. Tento tzv. anglo-francouzský plán byl 19. září 1938 předložen československé vládě.³⁹ Vzhledem k tomu, že československá vláda toto řešení 20. září odmítla, podnikli britský a francouzský vyslanec Newton a de Lacroix 21. září 1938 diplomatický zákrok u československých představitelů a pohrozili, že v případě odmítnutí anglo-francouzského plánu Západ ponechá při německé agresí Československo svému osudu.⁴⁰ Francouzská vláda prohlásila, že v takovém případě nesplní své závazky z Československo-

³⁷ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., s. 15.*

³⁸ *Tamtéž.*

³⁹ *Tamtéž, s. 16.*

⁴⁰ *Tamtéž.*

francouzské spojenecké smlouvy. Beneš a předseda vlády Hodža nátlaku podlehl a hodlali změnit původní stanovisko vlády.

V reakci na uvažované přijetí anglo-francouzského plánu však došlo k výraznému vnitropolitickému vzepjetí těch politických sil, které hodlaly za uchování samostatnosti Československa bojovat. Hodžova vláda se v reakci na vývoj událostí rozhodla 22. září podat demisi a na její místo prezident republiky jmenoval poloúřednickou vládu legionářského hrdiny generála Jana Syrového.

Československo však již nemělo svůj osud ve svých rukou. Do hry znovu vstoupilo jednání Hitlera s britským ministerským předseda Chamberlainem. Hitler, vedený programem úplného rozbití Československa, stupňoval dále své požadavky. Chamberlain navštívil Hitlera 22. září 1938 v Godesbergu. V tzv. godesberském memorandu z 23. září Hitler navrhl vyřešení všech menšinových problémů Československa tedy včetně otázky maďarské a polské menšiny. Britská vláda německé „návrhy“ tlumočila československé vládě.⁴¹

Uvedené požadavky však byly pro Československo nepřijatelné. 23. září vyhlásila Syrového vláda v duchu politiky pevnosti a rozhodnosti mobilizaci a o dva dny později Hitlerovy návrhy výslovně odmítla. Především průběh mobilizace posiloval odhodlání bránit republiku. Znovu se však ukázal jako rozhodující mezinárodně politický rozměr československé krize.

Dne 25. září byly v Londýně zahájeny britsko-francouzské porady o československé krizi. Nejaktivnější roli však znovu hrála britská diplomacie. Osobní zmocněnec britského premiéra Chamberlaina H. Wilson odletěl za Hitlerem do Německa a snažil se jej přesvědčit, že existuje mírové vyřešení krize. To spočívalo v kompromisu mezi anglo-francouzským plánem a Hitlerovými návrhy. O tom mělo rozhodnout jednání mezi velmocemi. 26. září

---

⁴¹ *Rozumět dějinám, c.d., s. 107.*

bylo napjetí ještě umocněno Hitlerovým štvavým protičeskoslovenským projevem v berlínském Sportpalastu.⁴²

Do hry vstoupil i italský vůdce Benito Mussolini, který byl britskou a francouzskou diplomacií vyzván, aby Hitlerovi navrhl uspořádat o československém problému konferenci čtyř velmocí. Ta byla skutečně na 29. září 1938 svolána do Mnichova. Sešli se na ní vrcholní představitelé Německa, Itálie, Velké Británie a Francie. Měla definitivně „vyřešit“ československý menšinový problém a podle představ státníků západních demokracií i zajistit evropský mír. Československo na konferenci ani nebylo pozváno a muselo vyčkat, jaký bude její výsledek. Proto se o Mnichovu často hovoří jako o jednání „o nás bez nás“. Výsledkem jednání byla Mnichovská dohoda, kníž Hitler, Mussolini, Chamberlain a Daladier připojili své podpisy před půlnocí 29. září. Vycházela z Hitlerových původních návrhů, které byly doprovázeny mapou Československa, na níž byla barevně vyznačena území obývaná více jak 50 procenty německé a maďarské menšiny. Tyto návrhy byly pro Československo velmi nevýhodné, neboť vycházely z údajů o sčítání lidu ještě z doby Rakouska-Uherska. Dohoda skutečně Československo zavazovala, aby sudetoněmecké území ve prospěch Německa odstoupilo. Tento proces měl probíhat postupně, neboť území bylo rozděleno do 4 pásem a konečné vymezení nových hranic (včetně rozsahu posledního, pátého, záborového pásma) mělo být provedeno dodatečně mezinárodním výborem v čele se státním sekretářem německého ministerstva zahraničních věcí a v němž tentokrát mohli zasedat i českoslovenští zástupci.⁴³

Československá vláda a prezident Beneš Mnichovskou dohodu přijali 30. září 1938, neboť se po vyjádření velení československé armády domnívali, že Československo bez západních spojenců nemůže německé přesile čelit, a to za situace, kdy ultimativní požadavky předložilo i sousední Polsko a se svými

⁴² *Tamtéž.*

⁴³ *Jindřich Dejmek a kol, Dokumenty československé zahraniční politiky, Československá zahraniční politika v roce 1938, díl 2, dok. Č. 405, Praha 2005.*

územními nároky se hlásilo i Maďarsko.⁴⁴ Zejména Beneš také nechtěl z Československa učinit záminku k rozpoutání války, jejímž viníkem by po Mnichovu v očích Západu bylo Československo. Nepočítal ani s alternativou pomoci Sovětského svazu bez pomoci ze strany Francie. Nepovažoval ji za reálnou z politického hlediska, ani za proveditelnou z vojenského hlediska. A tak rozhodnutí stáhnout vojsko z pohraničních opevnění a nebojovat spolu s pocitem zrady západních spojenců představuje jedno z největších traumat naší novodobé historie. Mnichovský rozsudek znamenal konec demokratického československého státu.

Na československém území odstoupeném v říjnu 1938, žilo tehdy vedle německé populace zhruba 800-850 tisíc Čechů, kteří byli z velké části vyhnáni, či museli uprchnout do vnitrozemí (nejméně 150 000). Zbývající část českého obyvatelstva byla v Říšské župě Sudety - Sudetengau od počátku podrobena nelítostnému národnostnímu útlaku, projevujícím se mimo jiné i v podobě likvidace politických, občanských, kulturních a školních institucí. Posléze měla sdílet osud celého českého národa, tj. poněmčení, vysídlení popřípadě vyhlazení. Vstup německé armády na odstoupené území v říjnu 1938 Sudetští Němci bouřlivě oslavovali, neboť se naplnilo jejich politické heslo „zpět domů do říše“. Následovaly útoky na místní Čechy, Židy a odpůrce nacismu.⁴⁵

Od října roku 1938 patřilo odtržené území k Německé říši, k 1. květnu 1939 byla zřízena sudetoněmecká župa Reichsgau Sudetenland – zkráceně Sudetengau. Tím byla utvořena správní jednotka zahrnující tři správní obvody – Ústí nad Labem (Aussig), Cheb (Eger) a Opava (Troppau), dále pět městských okresů (Stadtkreis) - Liberec (Reichenberg), Ústí nad Labem, Cheb, Opava a Karlovy Vary, územněsprávní členění dovršilo 53 venkovských okresů (Landkreis), které povětšinou odpovídaly politickým okresům ČSR. Vytvořením vládních obvodů, městských a venkovských okresů byla na

⁴⁴ *Tamtéž.*

⁴⁵ *Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., s. 17.*

odtrženém území vytvořena optimální správní soustava, která napomáhala rychlejšímu začlenění sudetoněmeckého hospodářství do hospodářské soustavy Německa. Vládní obvody se tak staly hlavními články řízení a správy obsazených území.

Zbytek Československa neměl žádnou šanci, že si zachová v prostoru ovládaném nacistickým Německem alespoň omezené nezávislé postavení. Odpovědnost za národní katastrofu Mnichova a především za ztroskotání dosavadní zahraničně politické orientace Československé republiky na sebe vzal dosavadní prezident republiky Dr. Edvard Beneš, které poté, co jmenoval novou vládu generála Jana Syrového abdikoval ze svého úřadu.

Druhá republika, jak je Česko-Slovenská republika nazývána po přijetí Mnichovské dohody, uskutečnila rozsáhlé změny politického systému právního řádu. Ne vždy se tak dělo s respektováním československé ústavy z roku 1920. Některé kroky je dokonce možno považovat ze její porušení. Politický systém pomnichovské dohody ČSR nejvíce poznamenala snaha o „zjednodušení“ politického života. Druhá republika směřovala k systému pouze dvou politických stran v českých zemích a jediné na Slovensku. Nejdůležitější změnou pomnichovské republiky však představovala zásadní proměna jejího státoprávního uspořádání. Jedním z důsledků mezinárodní krize bylo i vyhrocení vztahů mezi Čechy a Slováky ve společném státě a následné udělení autonomie Slovensku a Podkarpatské Rusi. Realizaci dalších politických a právních změn vedoucích k nastolení režimu totalitního typu zabránily březnové události roku 1939, kdy Československá republika přestala fakticky existovat, a tím byl také přerušen výše naznačený ústavně právní a politický vývoj druhé republiky. V českých zemích byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava a nacistická politika vůči židovskému obyvatelstvu a Čechům přispěla k tomu, že jak zahraniční, tak i domácí odboj začaly hledat cesty, jak ukončit předchozí staleté soužití Čechů a Němců v jednom státě. České obyvatelstvo nahlíželo na protektorátní režim jako na dílo sudetských Němců a důsledek Mnichova.

Kapitola 4.

Vznik myšlenky odsunu v domácím a zahraničním odboji

Níže zmíněné dekrety prezidenta republiky E. Beneš jsou zvláště na německé straně ztotožňovány s údajně „nespravedlivým“, „protiprávním“ vyhnáním či nuceným vysídlením příslušníků německé menšiny z Československa. Samotný odsun německé a maďarské menšiny z ČSR je však podle československého názoru otázkou, kterou je nutno posuzovat v mezinárodně právní konstelaci konce druhé světové války a poválečného období. Z tohoto pohledu se nejčastěji zdůrazňuje, že odsun, označovaný však v mezinárodním právu jako „transfer populace“ proběhl na základě hlavy XIII. Zprávy a článku XII. Protokolu Postupimské konference.⁴⁶ Nyní se proto podrobněji podíváme na to, jak se myšlenka odsunu Němců z Československa vůbec na jednání velmocí na konci války dostala.

Myšlenka odsunu sudetských Němců se rodila jak v domácím, tak i zahraničním odboji vlastně po celou dobu druhé světové války. Je však třeba upozornit na to, že se nejednalo o nějaký izolovaný československo-německý problém, ale že souvisel i s otázkou Polska a dalších států ve střední a jihovýchodní Evropě. Nejvíce je to patrné při hledání řešení problematiky polských západních hranic jako kompenzace za ztrátu východních území ve prospěch Sovětského svazu. O myšlenku odsunu se proto zajímali i přední politici a diplomaté států protihitlerovské koalice.

Myšlenka odsunu příslušníků německé menšiny z Československa vznikla již na počátku domácího odboje, přičemž nejradikálněji se za něj stavěli

---

⁴⁶ Viz zejména sborník *Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996, M. Potočný, Mezinárodní právo a transfer němců z Československa, s.11 an, a V. Kural, Češi, Němci a řešení sudetoněmecké otázky za druhé světové války, Vynútený rozchod, Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Jugoslávku, Bratislava Veda 1999, s. 72-73.*

českoslovenští vojáci z organizace Obrana národa.⁴⁷ Naopak „civilní část“ odboje reprezentovaná zástupci demokratických stran se snažila radikální názory vojáků a populace zpočátku mírnit a hodlala spíše využít sociální, ekonomické a politické reformy obnoveného Československa i k řešení menšinové problematiky. Podle jejich názoru měli být potrestáni jen skuteční váleční viníci.⁴⁸

Radikalizaci i původně umírněných názorů domácího nekomunistického odboje vyvolala nejen zkušenost s chováním drtivé většiny německé menšiny v období Mnichova a vysoký počet sudetských Němců v okupační správě protektorátu, ale především nacistické plány na "konečné řešení" české otázky.⁴⁹ Významným mezníkem, který požadavky na odsun v domácím odboji dále vyhrotil byl nástup R. Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora a zejména vyhlazení Lidic a Ležáků spolu s dalšími rozsáhlými represemi po atentátu na Heydricha.⁵⁰ Domácí odboj poté vyvíjel na československou exilovou vládu nátlak, aby v této otázce zaujala nekompromisní postoj.

I když diskuse o odsunu menšin se objevovaly i v československém exilu již od počátku války, reálně politický základ jim poskytlo až definitivní uznání prozatímního státního zřízení a československé exilové vlády Velkou Británií. To se stalo 21. července 1940. V čele vlády stanul Jan Šrámek a E. Beneš se prohlásil československým prezidentem. Exilové státní zřízení tvořila ještě Státní rada.⁵¹

⁴⁷ Václav Kural, *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940- 1943, Praha Karolinum 1997, , s. 38.*

⁴⁸ Jan Křen, *Odsun Němců ve světle nových pramenů, Češi, Němci, Odsun, Praha Academia 1990, s. 17-18.*

⁴⁹ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., s. 21 an.*

⁵⁰ Viz též Jan Kuklík, *Londýnský exil a obnova československého státu, Praha, Karolinum 1998, s.121 an.*

⁵¹ *Tamtéž.*

Nejdůležitější se proto v zahraničním odboji staly myšlenky prezidenta Beneše. Edvard Beneš se při formulaci svých názorů na odsun opíral i o své zkušenosti z doby první světové války a meziválečného období.⁵² Pojem odsunu použil Beneš již v memorandu nazvaném "Mírové cíle československé" z 3. února 1941 a to ve spojení s obnovou Československa v předmnichovských hranicích.⁵³ E. Beneš také původně odsun kombinoval s možným odstoupením části československého pohraničního území. Odstoupení území mělo nejen zmenšit počet příslušníků německé menšiny v ČSR, ale také odůvodnit oprávněnost odsunu těch představitelů německé menšiny, kteří se proti Československé republice nejvíce provinili. K přesunům obyvatelstva navíc mělo dojít i uvnitř československého území. 6. ledna 1942 E. Beneš napsal memorandum o otázce hranic ČSR,⁵⁴ v němž obsáhle shrnul své názory na řešení osudu německé menšiny v ČSR. Beneš předpokládal, že značná část Němců na konci války buď padne nebo uteče a ostatní měli být „nějakým způsobem vystěhováni do Německa a Rakouska." Vyloučil zároveň návrat ke koncepci minoritní politiky první republiky. V zásadě požadoval obnovu předmnichovských hranic s tím, že připouštěl změnu dřívější historické hranice republiky tak, aby bylo postoupeno Německu území československé výměnou za nepoměrně menší území německé, čímž by automaticky bez dalších obětí a útrap obyvatelstva byl celkový počet Němců v Československu zmenšen. Podle Benešových úvah se měl takto počet Němců snížit o 600-700 000.

Tuto výměnu území však Beneš hodlal doplnit a podmínit zásadou, "že transferem bude z Československé republiky převedeno do Německa a do Rakouska přibližně dalších 1 200 000-1400 000 obyvatel německého jazyka z Československa (tj. za jednoho obyvatele s územím jiné dva Němce bez území)." Na podporu tohoto řešení uváděl i transfer obyvatel z Turecka do

⁵² Edvard Beneš, *Odsun Němců z Československa*, Praha 1996, str. 17-19

⁵³ Jitka Vondrová, *Češi a sudetoněmecká otázka*, Praha Ústav mezinárodních vztahů 1994, dok. č. 47.

⁵⁴ Tamtéž, dok. č. 80.

Řecka po válce řecko - turecké z roku 1922. Do Německa by bylo vysídleno 2 100 000 Němců a v ČSR by zůstal asi 1 milion německého obyvatelstva. Transfer měl být proveden organizovaně, s finanční pomocí pro odcházející obyvatelstvo a měl být mezinárodně schválen. Beneš též předpokládal, že majetek osob zařazených do transferu by do značné míry uspokojil hlavní československé reparační požadavky "za všecko loupežení a vykrádání republiky během dlouhé německé okupace". Benešovy představy o odstoupení jakékoli části území, stejně jako Benešem navrhovaná "samospráva" pro Sudetské Němce v rámci ČSR však narazily na odpor nejen v domácím odboji, ale i u vlastní exilové vlády.⁵⁵

Pro otázku myšlenky odsunu byl důležitý i rozpor, který nastal mezi prezidentem Benešem a reprezentantem německých sociálních demokratů v Londýně Wenzelem Jakschem. Beneš se sešel s Jakschem několikrát v období mezi srpnem 1939 a prosincem 1942. První schůzka se konala 3. srpna 1939 po Benešově návratu ze Spojených států. Při této příležitosti řekl Jaksch Benešovi, že podle jeho odhadu je mezi německými emigranty z Čech ve Velké Británii 50% pro velké Německo a 50 % pro obnovení Československa v předmnichovských hranicích. Navrhl, že pokud jejich představitelé budou moci svým emigrantům předložit nějaký konstruktivní český plán na federalizaci Československa, ve kterém by existovalo zvláštní území pro sudetské Němce, pak by snad Jaksch a jeho kolegové mohl podporovat toto řešení a pracovat v emigraci pro přijetí tohoto plánu jako konečné dohody mezi Čechy a Němci. Beneš Jakschovy návrhy odmítl a uvedl, že Češi se již nikdy nevrátí k původnímu uspořádání, zejména těm o zvláštní minoritní politice nebo autonomii.

Na schůze 4. července 1940 se Jakschův postoj poněkud změnil. Již nepožadoval deklaraci týkající se sudetských Němců, ale stačilo by mu zastoupení ve Státní radě spojené s určitými ústupky. K tomu však pro odpor

⁵⁵ V. Kural, *Češi, Němci a řešení sudetoněmecké otázky za druhé světové války, c.d., s. 67-68.*

domácího odboje k jednání s Němci nedošlo a to ani v polovině roku 1942, kdy se jednání spojilo s britskými požadavky ohledně odzvádní Mnichovské dohody. Ani jedna strana nechtěla přistoupit na kompromis a proto se Beneš a československá exilová vláda začaly orientovat spíše jen na odsun.

Další zpřesnění odsunových plánů provedl Beneš v listopadu 1943 v "desetibodovém plánu o transferu německého obyvatelstva z ČSR", který předložil nejprve během svého jednání se sovětskými představiteli v Moskvě, a poté o něm informoval i Anglii. V něm již byla uvedena zásada, že Československo bude svým vlastním zákonodárstvím rozhodovat o zachování svého státního občanství u osob německé a maďarské národnosti a charakterizovat tak okruh osob, kterých se bude transfer týkat. Zejména se mělo jednat o aktivní nacisty, příslušníky gestapa, reprezentanty nacistické správy v Protektorátu či funkcionáře Henleinovy strany. Beneš znovu vyloučil možnost návratu k předmnichovské právní úpravě zvláštních menšinových práv. Transfer měl proběhnout v době 2 - 5 let od skončení války a měl být náležitě připraven politicky, hospodářsky, technicky a finančně a měl zapadat do poválečné rekonstrukce Československa.

Beneš své názory na odsun vyjádřil ještě v krátkém memorandu nazvaném „Některé z hlavních zásad pro budoucí status Československa“,⁵⁶ kde připustil jak možnou výměnu území s Německem a Maďarskem tak i to, že po provedení transferu by se Československá republika podřídila režimu, který by byl pro menšiny v evropských státech stanoven na mírové konferenci. Také tento Benešův diplomatický dokument byl předán jak sovětské, tak i britské straně.⁵⁷

V konečné podobě byly československé požadavky na odsun německé a maďarské menšiny formulovány v souvislosti s jednáními o podmínkách příměří

⁵⁶ Jan Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, Praha, Linde 2002, kapitola VII.

⁵⁷ Tamtéž.

spojenců s Německem. 58 Návrh vlády na mezinárodně odsouhlasený transfer německé menšiny byl poté předložen spolu s otázkami repatriace, retribuice a majetkovými otázkami 24. srpna 1944 Evropské poradní komisi.

Československá vláda se domnívala, že buď bude odsun proveden do dvou let po skončení války, nebo nebude proveden vůbec. Na rozdíl od mezinárodního schválení principu transferu a počtu osob, kterých se měl týkat, požadovala vláda, aby podmínky pro zbavení občanství vymezilo vnitrostátní zákonodárství. 23. listopadu 1944 předložila československá exilová vláda další memorandum⁵⁹, ve kterém požadovala, aby spojenci přijali do Německa ty československé státní občany, kteří budou občanství zbaveni z důvodů přijetí občanství nepřátelských států. Československo se naopak zavázalo si ponechat maximálně 800 000 Němců a požadovalo odsunout asi 1 600 000 příslušníků německé menšiny. Memorandum též konstatovalo, že celá záležitost osob určených k transferu musí souviset s československou úpravou státního občanství. Zároveň se vláda vyslovila proti myšlenkám řešit problematiku německé menšiny odstoupením státního území.

Pro provedení odsunu německé menšiny bylo důležité i to, jaký vztah k němu zaujme zahraniční vedení KSČ. KSČ totiž zpočátku na tuto myšlenku reagovala zdrženlivě a čekala na to, jaká bude reakce Sovětského svazu. Kromě toho českoslovenští komunisté spíše zdůrazňovali nutnost odlišovat mezi skutečnými viníky a většinou populace. 21. prosince 1943 během Benešovy návštěvy v Moskvě navrhlo německou otázku řešit "v rámci akce potrestání viníků války a zločinů proti Československé republice po linii antifašistické a antinacistické ve smyslu těchto bodů:

a) Potrestání budou - včetně vypovězení z republiky a konfiskací majetku - všichni, kdož aktivně pomáhali Hitlerovi a dopustili se velezrady proti republice.

---

⁵⁸ *Tamtéž.*

⁵⁹ *J. Vondrová, Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945, c.d., dok., č. 139 a 148.*

b) Ostatním občanům německé národnosti bude dána možnost, aby optovali buď pro Německo, nebo pro Československo. Přitom si československá vláda vyhrazuje rozhodnutí v každém individuálním případě.

c) Aktivní účast československých občanů německé národnosti na protihitlerovském boji jak před Mnichovem, tak po Mnichovu přináší s sebou automaticky nárok na československé státní občanství.

d) Celou akci nutno provádět za aktivní účasti německých antifašistů." Komunisté také k celé otázce přistupovali spíše z hlediska svých politických a „třídních“ zájmů, takže například požadovali smířlivější postup vůči německému dělnictvu a za „antifašisty“ považovali především německé komunisty.

Teprve, když si KSČ uvědomila, že jim i tato otázka může přinést politické zisky v atmosféře poválečného období, začali ji podporovat. Mezi impulsy ke změně jejich stanoviska patřila i oficiální sovětská podpora Benešovu návrhu na transfer. Definitivní předěl v komunistickém stanovisku přinesly rozhovory v Moskvě v březnu 1945, kdy se však komunisté již snažili využít opatrný postoj Západu k provedení odsunu a tvrdili, že jedinou mocností, která odsun může zabezpečit je SSSR.

Již jsem uvedla, že otázka odsunu nebyla jen vnitřní československou záležitostí, ale především důležitou otázkou mezinárodní. Nejprve bylo důležité, že kromě československé se k otázce odsunu kladně a aktivně postavila v Londýně i exilová vláda polská a jugoslávská.⁶⁰ Rozhodující pro provedení odsunu byl postoj velmocí. Bez jejich souhlasu by totiž k jeho provedení nemohlo dojít.

Velmoci tzv. Velké Trojky, tj. SSSR, USA a Velká Británie o transferu uvažovaly již v průběhu druhé světové války. Z mezinárodně právního hlediska byl transfer obyvatelstva znám mezinárodnímu právu i po první světové válce a pro řešení menšinové otázky byl využit i pro řešení řecko-tureckého konfliktu na

⁶⁰ *Setlev Brandes, Exil v Londýně, Praha Karolinum 2005, s.*

přelomu let 1922/1923 na lausannské konferenci.⁶¹ Zejména Velká Británie se k této myšlence pozitivně vyslovila již v letech 1940-1942⁶² a československé exilové vládě svůj souhlas vytvořila v souvislosti s jednáním o oduznání Mnichovské dohody.⁶³ Americký souhlas vyslovil u příležitosti Benešovy návštěvy USA F.D. Roosevelt při rozhovoru s Benešem 13. května 1943. Ještě v době Benešovy návštěvy USA se se k tomuto vyjádření připojil i SSSR. Beneš se potvrzení sovětského stanoviska dočkal i od nejvyšších sovětských představitelů během jeho návštěvy Moskvy v prosinci 1943.⁶⁴ Podle Ripkovy zprávy pro československou exilovou vládu ze 7. listopadu 1944 vyslovily s principem transferu souhlas nejen USA, SSSR a Velká Británie, ale i Francie.⁶⁵

Princip transferu prováděného pod mezinárodním dohledem se stal v součásti mezispojeneckých jednání na konci války zejména ve spojení s otázkou konečné podoby polských západních hranic. Především USA zaujaly ke konkrétní přípravě odsunu německých menšin v Evropě již na počátku roku 1945 rezervovaný postoj. Také ve Velké Británii se objevily kritické hlasy, avšak vzhledem k polským hranicím na Západě, bylo nutné otázku německé menšiny ve střední Evropě vyřešit. Existovaly proto důvody politické, bezpečnostní, ale i národnostní. O odsunu Němců se mezi velmocemi oficiálně nejednalo až do konce války. Na Jaltské konferenci v únoru 1945 se řešily jen otázky spojenecké politiky vůči Německu jako takovému a například i otázka reparací. O odsunu (transferu) se rozhodlo teprve po všeobecné kapitulaci Německa. Stalo se tak na základě hlavy XIII. Zprávy a článku XII. Protokolu zprávy o třístranné konferenci v Postupimi podepsanými v srpnu roku 1945 H.

⁶¹ Jiří. Pešek, *20. století – doba nucených migrací, vyhnání a transferů. In: Dějiny a současnost, 1/2002, s. 43.*

⁶² *Tamtéž.*

⁶³ Viz J. Kuklík, *Londýnský exil a obnova československého státu, c.d., s. 126-128.*

⁶⁴ J. Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, c.d., s. 267 an.*

⁶⁵ *Tamtéž.*

Trumanem, J.V. Stalinem a novým britským premiérem C. Attleem (dále jen Postupimská dohoda).

Základním cílem Postupimské dohody bylo provedení „spořádaného přesídlení německého obyvatelstva“ z Československa, Polska a Maďarska a to je další potvrzení mnou již uváděného tvrzením, že nešlo o odsun sudetských Němců pouze z tehdejšího Československa. Velmoci totiž dospěly k závěru, že přesídlení do Německa německého obyvatelstva bude nutné provést, avšak přesídlení mělo být uskutečněno spořádaně a lidsky. Důležitým faktorem také bylo, že odsun měl být uspořádán organizovaně a pod mezinárodní kontrolou. Měly proto ustát dosavadní akce vůči německému obyvatelstvu (viz následující kapitola o divokém odsunu).⁶⁶

Velmoci se také shodly na tom, že příliv velkého počtu Němců do Německa by „zvýšil břemeno, které již nyní nesou okupační úřady“, a proto měla Spojenecká kontrolní rada v Německu tento problém nejprve prozkoumat „s ohledem na rovnoměrné rozložení těchto Němců mezi několik okupačních zón“.

Dohodnuta totiž musela být i formy spolupráce mezi polskými, československými a maďarskými orgány. Provádění odsunu mělo být napříště svěřeno Spojenecké kontrolní radě v Německu a konkretizován právě na základě jejich rozhodnutí. Právě tento fakt je důležitým argumentem proti těm, kdo zpochybňují samotné rozhodnutí Postupimské konference jako v mezinárodním právu nezávazné politické rozhodnutí. Spojenecká kontrolní rada tu poté, co Německo bezpodmínečně kapitulovalo, rozhodovala namísto německých orgánů.⁶⁷

Polsko, Československo a Maďarsko ve spolupráci se Spojeneckou kontrolní radou poté skutečně dohodly a realizovaly kroky a opatření potřebné pro spořádané přesídlení Němců ze svých území. Rozhodně se přitom nemohly

⁶⁶ Viz též Jaroslav Kučera, *1945: konec války, nejistý mír, Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka, Dějiny a současnost, č. 5, Praha 1995, www.dejiny.nln.cz/archiv*

⁶⁷ M. Potočný, *Dokumenty ke studiu mezinárodní politiky, sv. 3, Praha 1977, s. 817*

dopustit nějakého protiprávního jednání a tím méně pak mezinárodního zločinu. Nenesou též žádnou mezinárodněprávní odpovědnost vůči Německu nebo jeho občanům a ti pak vůči nim nemohou uplatňovat v souvislosti s provedeným odsunem žádné majetkoprávní či odškodňující či satisfakční nároky.

Pokud bychom tedy měli shrnout výše uvedené Dohoda o transferu Němců uzavřená třemi velmocemi byla uzavřena i jménem Německa, a zavazuje i nynější Německo (respektive Spolkovou republiku Německo). Jedná se o mnohostranné mezinárodní ujednání, které žádná smluvní strana není oprávněna sama nebo ve vztahu k další straně doplňovat, měnit, nebo rušit. Naopak německá strana tyto závěry zpochybňuje a zejména v 90. letech se objevily jak v německé historiografii, tak i u německých diplomatů (bývalý ministr zahraničních věcí SRN Klaus Kinkel) náznaky, že nepovažují Postupimskou dohodu za všeobecně závaznou mezinárodní smlouvu (tedy smlouvu zavazující i Německo), ale za dohodu zavazující jen signatáře. Dokonce se objevily i příklady srovnávající Postupimskou dohodu s Mnichovskou dohodou. Těmto německým názorům vycházejí na české straně i někteří autoři, jako například Emanuel Mandler či Milan Churaň.⁶⁸ To je však třeba odmítnout, neboť zpochybnění právního základu odsunu by nepochybně posílilo nároky na morální či dokonce majetkoprávní odškodnění odsunutých Němců, a to jak vůči České republice (jako právní nástupkyni po Československu), tak i vůči Polsku, popřípadě i Maďarsku.

---

⁶⁸ Jaroslav Kučera, *1945: konec války, nejistý mír, Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka, Dějiny a současnost*, č. 5.

Kapitola 5.

Divoký odsun

Problematickou otázkou je vztah tzv. divokého odsunu a československého práva. V rámci „divokého odsunu“, tj. živelného a nikoli mezinárodně kontrolovaného vysídlení (výše zmíněného transferu populace), který započal bezprostředně po skončení válečných událostí a na řadě míst pokračoval až do Postupimské konference, bylo z Československa nuceně vysídleno více jak 600 000 Němců.⁶⁹ Nejednalo se o součást mezinárodních dohod, i když tento odsun by nebylo možné uskutečnit, pokud by jej neumožnily zejména sovětské orgány ve svých okupačních zónách v Rakousku a Německu a v o něco menší míře i americké jednotky v Západních Čechách. Tak je možno konstatovat, že i když neexistoval základ v podobě mezinárodní dohody, úplně bez vědomí a součinnosti spojenců se tak nedálo.⁷⁰

Na druhou stranu je pravda, že se nejednalo jen o neorganizovanou, živelnou akci, ale že se na jeho průběhu podílely československé vojenské a správní orgány. Jednalo se tak o vytvoření situace, kterou by musely zástupci Velké trojky akceptovat, tedy jak se v mezinárodním právu říká *fait accompli* – dokonaného skutku. Stejně tak je možno vyslovit názor, že to byla také nejistota kolem definitivního sjednání odsunu (kterou vyvolaly západní mocnosti), co vyvolalo tuto skutečnost.

Divoký odsun příslušníků německé menšiny je však nutno vidět i v souvislostech vývoje po Mnichovu, v období protektorátu a v posledních měsících druhé světové války i po jejím skončení. Vysídlování a vyhánění především českých a židovských rodin, ale i antinacistických německých

⁶⁹ *Rozumět dějinám, c.,d., s. 198 an.*

⁷⁰ *M. Potočný, K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojenců s Německem, Právní aspekty odsunu sudetských Němců, c.d., s.185-186.*

emigrantů totiž začalo již po přijetí Mnichovské dohody.⁷¹ Následovala genocida českých Židů.⁷² Nacistická okupační správa v období Protektorátu také realizovala vysídlení některých vesnic například pro vznik cvičišť SS na Benešovsku a v případě vítězné války by český národ čekala buď germanizace nebo také vysídlení. Divoký odsun pak byl v neposlední řadě reakcí na ukrutnosti páchané Němci v samotném konci války, například v průběhu povstání v Praze a v dalších českých městech. To poté vyvolalo ze strany českého obyvatelstva násilné akce odvety, ke kterým došlo například v Praze, Přerově, Ústí nad Labem či v Brně.⁷³ Nejvýznamnějším a počtem největším individuálním aktem „divokého odsunu“ se stal tzv. „brněnský pochod smrti“, násilné vyhnání 20 000 Němců z Brna 30.- 31. května 1945. Došlo k němu z iniciativy moravského Zemského národního výboru a prováděl je Sbor národní bezpečnosti za spoluúčasti tzv. dělnických hlídek. Během pochodu k rakouským hranicím byli někteří jeho účastníci zřejmě zastřeleni, někteří podleli nemocem a vysílení. Většina jeho účastníků byla navíc z Rakouska vrácena zpět a zhruba na 6 týdnů internována v bývalém německém dětském táboře. Zde propukla epidemie, které padlo za oběť 455 osob, k dalším úmrtím došlo v této době ve skupinách internovaných v okolních vesnicích.

Jistě je možné zde najít i odpovědnost některých československých politických činitelů, neboť neudělali téměř nic, aby ztlumili nacionální vášně. Naopak řada z nich tyto vášně vyvolávala a využívala je ke svým politickým cílům. A nejednalo se jen o představitele komunistické strany. Nepříliš šťastná nebyla ani některá veřejná vystoupení Edvarda Beneše.

⁷¹ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., s. 21 an.*

⁷² Tamtéž.

⁷³ Zdeněk Radvanosvský, *Události 31. července 1945 v Ústí nad Labem. Studie o sudetoněmecké otázce, c.d., s. 120 an.* či Tomáš Staněk, *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945. Praha 1996.*

Československý stát také musel po druhé světové válce řešit politické, sociální, ekonomické a právní následky emigrace, vysídlení i repatriace svých příslušníků. Obdobné a na řadě míst Evropy i obtížnější demografické, ekonomické a sociální problémy nebyly v prvních poválečných měsících rozhodně výjimkou. S tím souvisí i problém německých odborníků, neboť již v průběhu divokého odsunu se objevil zájem o německé odborníky a horníky. Celkově šlo asi o 60 000 osob včetně rodinných příslušníků. Z odsunu byli vyjmuti také němečtí antifašisté (nejčastěji sociální demokraté a komunisté) a většina jich také v republice zůstala.

Není však z tohoto důvodu možné ponechat stranou některé první askety. V průběhu divokého odsunu došlo totiž k řadě zločinů, násilností a individuálních aktů bezprávi, zejména ze strany tzv. Revolučních gard. Bez právního podkladu probíhaly též snahy o internaci téměř veškerého německého obyvatelstva včetně žen a dětí a starých lidí ve zvláštních táborech a střediscích.⁷⁴ Tato problematika je zvláště na německé straně spojena s útoky proti zákonu č. 115/1946 Sb. o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků z 8. května 1946, který vyslovil beztrestnost mimo jiné pro jednání, která byla "výrazem touhy po spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů", a to v době od 30. září 1938 do 28. října 1945. Československé republice se vytýká, že právně nezajistila potrestání „excesů“ a zjevných zločinů proti příslušníkům německé menšiny, zejména proti ženám a dětem.

Tyto úvahy však musí být konfrontovány s tím, že zákon se podle svého účelu, znění i podle přípravných dokumentů a projednávání v Národním shromáždění neměl v žádném případě vztahovat na trestné činy, které byly spáchány "z důvodů nízkých a nečestných."⁷⁵ Řada pachatelů poválečných

⁷⁴ Tomáš Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945-1948*, Praha 1990, s. 66-71.

⁷⁵ J. Šitler, J. Hon, *Trestněprávní důsledky událostí v období německé nacistické okupace Československa a v době těsně po jejím skončení a jejich řešení, Studie o sudetoněmecké otázce*, Praha 1996.

zločinů proti příslušníkům německé menšiny byla odsouzena, i když zdaleka ne ve všech případech došlo ke zjištění a potrestání konkrétní pachatelů a ne všechny tresty se z dnešního pohledu zdají adekvátní. Problémem je i změna pojmání této problematiky po Únoru 1948. Nejsledovanějším případem je v tomto ohledu potrestání poručíka Karola Pazúra, který 18. června 1945 v Horních Moštěnicích u Přerova nechal hromadně popravit 265 spišských Němců, které vyvekl z vlakového transportu. Této vraždě padlo za oběť i 120 žen a 74 dětí. Ačkoli byl Pazúr odsouzen Nejvyšším vojenským soudem v Praze na 20 let, byl mu po únorové amnestii roku 1948 trest snížen na 10 let, a ani ten si celý neodpykal.⁷⁶

V prvních týdnech po osvobození šlo především o znovu vybudování a prosazení státní moci nad územím, které bylo fakticky po šest let pod kontrolou hned několika nepřátelských státních útvarů. Navíc řada správních rozhodnutí i obecně závazných právních norem byla v následujícím období korigována, a to jak navazujícím zákonodárstvím, tak i ve správním a soudním řízení, končícím často například u Nejvyššího správního soudu. Ostatně směrnice, které měly tuto počáteční fázi divokého odsunu definitivně ukončit a které nařizovaly „respektovat ty německé občany, kteří zůstali republice věrní, účastnili se aktivně boje za osvobození republiky nebo trpěli pod nacistickým a fašistickým terorem“ přijala vláda již 15. června 1945.⁷⁷

Na základě výsledků historického výzkumu je třeba protestovat proti přetrvávajícím tvrzením sudetoněmecké literatury o statisícových obětech divokého odsunu či dokonce o genocidě německé menšiny. Počet obětí “divokého odsunu” byl československým úředním šetřením na počátku 90. let odhadnut na 20 000 - 40 000. Česko - německá komise historiků došla k počtu

⁷⁶ Dušan Kováč, *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska 1944-1953, Praha 2001, s. 36.*

⁷⁷ K. Jech, K. Kaplan, *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Dokumenty, díl 1, Brno 1995, dok. č. 21.6., s. 373.*

25 000 obětí.⁷⁸ Mezinárodního zločinu genocidia se tedy Československo v žádném případě (a to i z mnoha jiných důvodů) nemohlo dopustit.

Kapitola 6.

Dekrety prezidenta republiky a odsun

Podívejme se však nyní blížeji na vztah dekretů prezidenta republiky k odsunu německé menšiny z ČSR. Ačkoli se to na německé straně opakovaně tvrdí, ve skutečnosti žádný dekret, který by odsun nařídil nebo podrobně reguloval neexistuje. I když se o určitých dekretálních opatřeních v této souvislosti uvažovalo, dekrety prezidenta republiky regulují jen některé s odsunem související otázky. Na druhé straně se však dekrety dotkly řady otázek, které souvisely s právním postavením osob německé národnosti na území Československa do doby, než byly zařazeny do odsunu, nebo dokud nebyl jejich status změněn po Únoru 1948.

Ve vztahu k odsunu se dekrety prezidenta republiky dotýkaly především otázek státního občanství, osudu majetku osob německé a maďarské národnosti a také řízení vnitřního osídlení území, z kterého Němci odešli.⁷⁹ Do jisté míry se k odsunu vztahovaly i retribuční dekrety (zejména tzv. velký retribuční dekret), dekret nařizující pracovní povinnost a dekrety rušící německé vysoké školy.

Politicky dekrety ve vztahu k odsunu vycházely z vládního, tzv. Košického vládního programu. Ten se vztahu k německé menšině věnoval zejména v článku VIII. Represivní postup proti menšinám byl odůvodněn tím, že se "z velké části staly povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí, a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k

⁷⁸ *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století, Mnichov, Oldenbourg 1997, s. 68-69.*

⁷⁹ *J. Hoffmann, Konfiskace nepřátelského majetku a osídlení. Řízení osídlení. Nové zákony a nařízení Československé republiky, č. 3-4, s. 323.*

vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu". Zároveň však vláda prohlásila, že "nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany, a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost, s viníky však bude postupovat přísně a neúprosně, jak toho vyžaduje svědomí našich národů, svatá památka nesčetných našich mučedníků, klid a bezpečnost budoucích pokolení." Prostředkem, který měl uvedený úkol řešit, bylo rozhodování o zachování nebo naopak o odejmutí československého státního občanství.

Nejprve je tedy nutné alespoň stručně připomenout, co to tedy byly dekrety prezidenta republiky. Dekrety prezidenta republiky byly vydávány v Londýně a později i na osvobozeném území. Z neznalosti či záměrně jsou nesprávně označovány jako tzv. „Benešovy dekrety“. Základním právním předpisem, od něhož se odvíjela v londýnském exilu veškerá další legislativní činnost, a který ovlivnil i poválečné přijímání prezidentských dekretů, byl ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 15. října 1940 „o prozatímním výkonu moci zákonodárné“.⁸⁰ Podle něj vydával dekrety prezident republiky na návrh vlády. Dekrety podepisoval i ministerský předseda a vláda je uskutečňovala v praxi. Takto vydané dekrety prezidenta republiky měly být po válce dodatečně schváleny Národním shromážděním, až bude moci být po osvobození československého státu svoláno. Tak byl vyřešen v této výjimečné situaci stav, kterému se též říká stav ústavní nouze. Od roku 1942 si prezident nebo vláda musely vyžádat k dekretům poradní zprávu Státní rady a jejich právní úroveň a vztah k předmnichovskému právu posuzovala i Právní rada. Prezident a vláda vydávaly prezidentské dekrety proto, že v době okupace Československa nebylo možné svolat Národní shromáždění a dekrety prezidenta republiky tak měly především zajistit obnovu samostatného československého státu (tzv. teorie ústavně právní nouze). Přitom je prezident a vláda vydávali jen v nezbytných

⁸⁰ Jan Kuklík, *Londýnský exil a obnova československého státu, c.d., příloha č. 1.*

případech se snahou, aby maximálně šetřily ústavou zaručená práva československých občanů.

Dne 22. února 1945 vydal prezident republiky ústavní dekret č. 3 Úředního věstníku československého o výkonu moci zákonodárné v přechodném období. Podle tohoto dekretu se prezident republiky zmocňoval pokračovat na osvobozeném území ve vydávání dekretů podle ústavního dekretu o prozatímní výkonu moci zákonodárné až do doby, než se ustaví Prozatímní Národní shromáždění.

Jedná se celkem o 141 právních norem, z čehož 43 bylo vydáno v zahraničí a 98 již na osvobozeném území ČSR. Dekrety vydané v zahraničí byly publikovány v Úředním Věstníku Československém v Londýně a potom, pokud nebyly již předtím vyhlášeny ve Sbírce zákonů a nařízení, uveřejněny v Příloze zákonů a nařízení ČSR, ročník 1947, s. 1 – 43 (v zahraničí vydané dekrety). Dekrety vydané již na osvobozeném území Československa byly vesměs vyhlášeny ve Sbírce zákonů a nařízení ČSR, ročník 1945 (část „Doba svobody“). „Dobou nesvobody“ se rozumí doba od 30. září 1938 do 4. května 1945, její začátek byl stanoven ústavním dekretem č. 11/1944 Úředního věstníku čsl. ze dne 3. srpna 1944 a její konec vládním nařízením č. 31/1945 Sb.

Z hlediska tématu této práce je nutno znovu konstatovat, že považovat dekrety prezidenta republiky jen za normy regulující otázky související s odsunem je krajně zavádějící. Dekrety se totiž dotýkaly nejrůznějších oblastí politického, hospodářského, kulturního a sociálního života exilu a obnovovaného Československa. Řešily rozmanité problémy, jež vyvstávaly před orgány prozatímního státního zřízení a poté první poválečné vlády Československé republiky až do doby, kdy se znovu ustanovil zákonodárný sbor v podobě Prozatímního Národního shromáždění (tj. do 28. října 1945). Dekrety se zabývají otázkami organizace zatímního státního zřízení a výkonu zákonodárné moci, záležitostmi československé armády v zahraničí a

vojenského soudnictví, státními rozpočty, problémy správy osvobozeného území, obnovením právního pořádku, obnovou národního hospodářství, vnitřním osídlením, školstvím, vzděláváním a sociálním pojištěním, platovými otázkami ústavních činitelů a veřejných zaměstnanců, přihlašování a zálohování válečných škod, otázkami daňovými, celními, měnovými, ale i úpravou státního občanství, retribucemi, odčiněním některých křivd, znárodňováním a konfiskací majetků.

Zpochybněna nemůže být ani legitimita jejich přijímání. Předpisy o ústavního dekretu o obnovení právního pořádku bylo stanoveno, že „ústavní a jiné právní předpisy československého státu, vydané do 29. září 1938 včetně, pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a tvoří československý právní řád“ Platila tedy nadále ústavní listina z roku 1920 i další právní předpisy pocházející z doby první republiky, modifikované ústavními a ostatními dekrety prezidenta republiky, které prezident a vláda vydávali do 28. října 1945 i na území osvobozené republiky. Všechny dekrety byly navíc podrobeny tzv. ratihabici – dodatečnému schválení v Prozatímním národním shromáždění.⁸¹ Stalo se tak, i když nadvakrát a po určitých výkladových problémech, ústavním zákonem č. 57/1946 Sb. ze dne 28. března 1946. Jím pak byly schváleny a prohlášeny za zákony všechny dekrety vydané na základě § 2 ústavního dekretu č. 2/1940 Úředního věstníku Čsl. Veškeré dekrety prezidenta republiky bylo tak třeba považovat od jejich počátku za zákon, ústavní dekrety pak považovat za zákon ústavní.

Ze shora uvedeného vyplývá, že dekrety stále tvoří součást československého právního řádu a kvůli provedené recepci v roce 1992 nyní i českého právního řádu. Zaujímají v něm stejné místo jako ostatní poválečné zákony. Platí tedy zásada, že měnit nebo rušit tyto, ale samozřejmě i jiné dekrety lze pouze a jedině zákonem, ústavní dekrety pak zákonem ústavním. Jinou

⁸¹ Jindřich Dejmek, Jan Kuklík, Jan Němeček, *Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, c.d., s. 89-90.*

otázkou je jejich účinnost, neboť zvláště ty, o kterých ještě budeme pojednávat již dnes žádné účinky nově nezakládají. Do značné míry se tak jedná o diskuze nikoli jen právní, ale politické, které však mohou mít právní důsledky zejména ve vztahu k restitučnímu zákonodárství.

6.1 Státní občanství

Pro vymezení osob, kterých se odsun měl týkat, byl klíčový ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Tento dekret byl podepsán teprve po vyjasnění výše zmíněného stanoviska velmocí v Postupimí a vyjadřuje tak velmi dobře vztah mezi mezinárodní a vnitrostátní úpravou. Vycházel z teorie, že z hlediska československého práva státní občanství československé u osob německé a maďarské národnosti přetrvalo po celou dobu války a teprve tímto dekretem je ČSR k 10. srpnu 1945 propustila ze státního svazku. Tím se z nich z hlediska československého práva stali na území Československa cizinci.⁸² Je však třeba si uvědomit, že bývalí čs. státní občané tvořili jen část Němců, kteří se na konci války ocitli v českých zemích. Jejich relativně velkou část tvořili říšští Němci, které byli povinni Spojenci v okupačních zónách v Německu repatriovat.

Podle Tomáše Staňka bylo těchto „říšských Němců“ spolu s německými uprchlíky z Východu více jak 400 000 a spolu se „sudetskými Němci“ se tak jednalo o 3.5-4 miliony osob.⁸³ Nenaplnila se tedy očekávání, že s koncem války a blížícími se válečnými operacemi bude počet německých obyvatel v českých zemích spíše klesat a na druhou stranu tak velký počet státně nespolehlivých osob představoval závažný problém.

⁸² Václav Pavlíček, *Dekrety prezidenta republiky, In: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, dokumenty, Brno Doplněk 1995, s. 7 a n.*

⁸³ Tomáš Staněk, *1945-rok pronásledování, K problematice poválečných mimosoudních perzekucí v českých zemích, s. 97.*

Dekret o československém státním občanství byl připravován již v londýnském exilu a jeho jednotlivé verze se vyvíjely tak, jak se vyvíjela mezinárodně politická jednání československé vlády o odsunu německé menšiny. První návrhy ministerstev vnitra a zahraničních věcí vycházely ze spojitosti mezi ztrátou československého státního občanství a konkrétním vztahem takových kategorií německého obyvatelstva k nacistickému režimu, jako byli aktivní nacisté či představitelé okupačního aparátu.⁸⁴ V návrhu dekretu vypracovaném ministerstvem vnitra v srpnu 1944 se ještě počítalo s řešením spočívajícím v prohlášení, že československé občanství v zásadě ztratí ti příslušníci menšin, kteří získali občanství nepřátelských států a prokázali určitý vztah k tomuto nepřátelskému státu, například tím, že se jednalo o jeho politiky, soudce, úředníky či příslušníky ozbrojených složek.⁸⁵ V listopadu 1944 se již československá exilová vláda shodla na tom, že občanství by neztrácely jen ty osoby, které bylo možno zařadit mezi „antifašisty“. Z mezinárodně politických důvodů však nebyl proces přijetí tohoto dekretu v Londýně definitivně dokončen.⁸⁶

Přípravy exilové vlády byly využity i vládou poválečnou. Konečná verze ústavního dekretu o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské byla projednána vládou na zasedáních v červnu a červenci 1945. Schválený dekret nebyl od června do počátku srpna 1945 podepsán, neboť Beneš vyčkával výše zmíněného rozhodnutí postupimské konference. Před konečným podpisem a publikací připraveného dekretu vláda pouze 11. června 1945 informovala v Úředním listě zemské a okresní národní výbory o možnosti vydávat „prozatímní osvědčení o státním občanství“. Posuzování národních výborů mělo vycházet hlavně z národní a státní spolehlivosti a také ze zkoumání dokladů o domovském právu v obci na území

⁸⁴ Karel Jech, Karel Kaplan, *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Dokumenty, Brno 1995, díl 1, dok. č. 21.1., s. 349 an.*

⁸⁵ *Tamtéž, díl 1, dok. č. 21.2., s. 353 an.*

⁸⁶ Jan Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, c.d., s. 280.*

ČSR z doby před Mnichovem, které nebyly starší než 10 let. Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého občanství osob národnosti německé a maďarské byl E. Benešem skutečně podepsán až 3. srpna 1945 odpoledne.⁸⁷

Dekret vycházel z toho, že z hlediska československého práva státní občanství československé u osob německé a maďarské národnosti přetrvávalo po celou dobu války a teprve tímto dekretem je ČSR propustila ze státního svazku. Dekret se tedy netýkal německých občanů, kteří měli říšskoněmecké občanství před Mnichovem a u nich se také nemělo jednat o transfer, ale o repatriaci. Jiná situace byla u „sudetských Němců“, které teprve jako osoby zbavené československého státního občanství bylo možno zařadit do transferu do spojeneckých okupačních zón v Německu popřípadě v Rakousku.⁸⁸ Československé právo sice neuznávalo ani pomnichovský právní vývoj ani právní stav nastalý po 15. březnu 1939, na jehož základě se většina československých občanů německé národnosti stala říšskými občany, avšak muselo z faktu, že se velká část československých občanů německé a maďarské národnosti po Mnichovu skutečně stala občany nepřátelských států vyvodit důsledky. Dekret vycházel z předpokladu, že státního občanství mají být zbaveny ty osoby, které se po Mnichovu či po 15. březnu 1939 staly státními občany Německé říše a Maďarska, tedy států, se kterými bylo Československo od září 1938 ve válečném stavu. Existoval však i okruh osob, na které se ustanovení o ztrátě občanství nevztahovala, zejména pokud šlo o občany, kteří zůstali československému státu věni, popřípadě bojovali za jeho osvobození.

Uvedený ústavní dekret konstatoval, že československými státními občany nejsou ty osoby německé nebo maďarské národnosti, které podle předpisů cizí okupační moci nabyly státní příslušnosti německé nebo maďarské, a to zpětně od doby, kdy se tak stalo. V této souvislosti se hovoří též o

⁸⁷ *Tamtéž.*

⁸⁸ *J. Šebestík, Z. Lukeš, Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce, příručka ministerstva vnitra pro Národní výbory č. 9, Praha 1946, s. 11-17.*

“naturalizačních aktech německé a maďarské okupační moci”, které však byly pro československé právo uznány „ze svobodné vůle československé vlády.“ Oproti tomu byla dekretem vymezena skupina osob, jimž československé občanství zůstalo zachováno a skupina osob, které mohly o československé občanství znovu požádat. Zachováno zůstalo občanství těm osobám, které prokázaly, že ČSR zůstaly věrné. Podle směrnice, kterou k provedení dekretu vydalo ministerstvo vnitra⁸⁹ se jednalo například o osobu, která „1. byla z politických nebo rasových důvodů vězněna v koncentračním táboře nebo vězení“, nebo „byla pro svoji věrnost k republice a loajalitu k českému neb slovenskému lidu jinak nacisty pronásledována“, 2. „aktivně se účastnila bojů proti nacismu a za Československou republiku“, 3. „sloužila v československých či spojeneckých jednotkách nebo v domácím odboji“ a 4. nebyla členem SS, SA, SDP, NSDAP nebo jiných nacistických organizací. Za prokázání věrnosti československému státu se pokládala také emigrace z rasových a politických důvodů a následná politická činnost v emigraci či financování odboje. Státní občanství zůstávalo zachováno i těm osobám, jejichž rodinní příslušníci byli zavražděni pro svoji antifašistickou činnost nebo zemřeli v koncentračních táborech. Dne 13. listopadu 1945 k tomu ministerstvo vnitra vydalo prováděcí pokyn, podle něhož muselo být při zkoumání pojmů antinacista či antifašista pro zachování státního občanství přihlíženo k celkovému smýšlení a chování žadatelovu po celý jeho život, tedy jak v době předmnichovské, tak v době zvýšeného ohrožení republiky. O zachování občanství rozhodovalo z úřední povinnosti ministerstvo vnitra či okresní národní výbor, který mohl vydat tzv. zjištění o zachování státního občanství. Občanství zůstalo zachováno i Němcům a Maďarům, “kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky”.

---

⁸⁹ V. Verner, *Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky z 2. srpna 1945* č. 33 Sb., Praha 1945.

Nejvyšší správní soud dovedl, že činnou účastí v boji za osvobození ČSR „lze rozumět aktivní počiny, které zapadají do zápasu československého lidu sledovaly záměr oslabit nebo poškodit vojenskou moc Německé říše (jejich spojenců), respektive zvýšit vojenskou moc nebo usnadnit bojovou činnost těch, kteří s okupantem zápolili, k tomu cíli, aby došlo k osvobození Československé republiky z německého jařma.“⁹⁰ Nevyžadovala se účast v boji se zbraní v ruce, na druhou stranu za aktivní účast nebylo možno podle soudu „považovat každý ojedinělý čin podružného významu, bez ohledu na to, byl-li vůbec do jaké míry způsobilý přivodit poškození vojenské moci okupantů, směřujících např. jen ke snazšímu překonání útrap z okupace“.

Kromě toho, že existovala skupina osob, kterým zůstalo „ze zákona“ státní občanství zachováno, byla tu i další skupina osob, které mohly o navrácení občanství požádat ve lhůtě 6 měsíců od dne publikace příslušné vyhlášky ministerstva vnitra. Jednalo se o další kategorie německých „antinacistů a antifašistů“, a to na základě posudku zvláštních komisí. Podrobnosti upravovala vyhláška ministerstva vnitra z 25. srpna 1945 č. 51/1945 Sb. a oběžník s pokyny ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 určený zemským a okresním národním výborům. Jejich doplňky pak přinesly pokyny ministerstva vnitra z 13. listopadu 1945 (č. A-4600-5/10-45-VI/3 – ref)⁹¹, usnesení vlády z 15. února 1946 a výnos ministerstva vnitra z 31. března 1946 (č. 1700-27/3-46-82-Vb/3).⁹² Žádosti o navrácení občanství nesmělo být vyhověno, „jestliže žadatel porušil povinnosti československého státního občana“. Mezi takové osoby patřili například ti, kdož se stali členy zákonodárného sboru nepřátelského státu, byli jeho soudci nebo vysokými státními úředníky, důstojníky nebo poddůstojníky nepřátelské branné moci, členy nacistických stran, organizací nebo hnutí, vedoucími hospodářskými

⁹⁰ *Sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu 1947, Boh. 1583/1947.*

⁹¹ *V. Verner, Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky z 2. srpna 1945 č. 33 Sb., Praha 1945.*

⁹² *Viz též J. Šebestík, Z. Lukeš, Přehled předpisů o Němcích, c., d., s. 14-15.*

činiteli německých podniků či příslušníky Sudeten deutschen Freikorps. Státní občanství také nemohlo být navráceno osobám, které se dopustily veřejných projevů proti československému státu nebo byly nositeli čestné hodnosti nebo vyznamenání „udělené nepřátelským státem nebo nepřátelskou institucí“, jakož i těm kdož „jakkoli spolupracovali s nepřítelem nebo „těžili nebo se pokoušeli těžít hospodářsky nebo finančně pro sebe nebo osoby blízké z poměrů vzniklých obsazením československého území nepřátelskou mocí.“⁹³ Pro účely tohoto dekretu měly národní výbory provdané ženy a nezletilé děti posuzovat samostatně. Žádosti o navrácení československého státního občanství, které podávaly manželky a nezletilé děti československých státních občanů, měly však být podle ustanovení dekretu „posuzovány blahovolně“ a až do rozhodnutí o žádostech se tyto osoby považovaly za československé státní občany.

Lhůta pro podání žádosti o navrácení československého státního občanství u okresního národního výboru byla stanovena od 10. srpna 1945 do 10. února 1946. ONV měl provést příslušná šetření a jejich výsledek zapsat do zvláštního vyšetřovacího archu.⁹⁴ Žádosti se posuzovaly jako žádosti o udělení československého státního občanství a do jejich vyřízení se žadatel samozřejmě za československého občana nepovažoval. Důkazní břemeno leželo na žadateli. O doporučených žádostech rozhodoval zemský národní výbor respektive Slovenská národní rada.

Dekret postihoval ztrátou občanství i Čechy a Slováky, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti, aniž k tomu byli donuceni nátlakem anebo zvláštními okolnostmi.⁹⁵

Klíčovým pojmem pro aplikaci dekretu byla „národnost“ německá maďarská. Dekret sám podrobněji tento pojem neupravoval a důvodová zpráva k dekretu uvedla, že se tak stalo záměrně, neboť měl být upraven „pružnějšími

⁹³ V. Verner, *Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky, c.d., s. 20-21.*

⁹⁴ V. Verner, *Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky, c.d.s. 44 an.*

⁹⁵ J. Šebestík, Z. Lukeš, *Přehled předpisů o Němcích, c.d., s. 14.*

instrukcemi“ a přihlížet například k odlišné situaci na Slovensku. Z tohoto důvodu ministerstvo vnitra v prováděcích pokynech zemským a okresním národním výborům 24. srpna 1945 ⁹⁶ sdělilo, že při určování národnosti je třeba přihlížet nejen k údajům „sčítání lidu“ z roku 1930, ale i z policejních hlášení, přihlášek do škol, prohlášení pro účely zásobovacích lístků, původu rodičů, školního vzdělání či z užívání jazyka v soukromém životě. Zvláštní pozornost pak měla být věnována účasti ve veřejném životě, zejména členství v politických stranách, spolcích, útvarech, organizacích i v národních církvích. Národní výbor, který měl konkrétní případ posuzovat však neměl vycházet jen z jednoho z uvedených znaků, ale měl hodnotit tyto skutečnosti ve vzájemné souvislosti. Zvláště obezřetně měly národní výbory přistupovat k výsledkům „sčítání lidu v tzv. župě sudetské ke dni 17. května 1939“.

Důležité i pro provedení a právní posouzení odsunu je že podle prováděcích pokynů ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 se dekret výslovně nevztahoval na původní příslušníky Německé říše a Maďarska, „kteří jimi byli i bez okupace“ a jako němečtí a maďarští státní příslušníci „na území Československé republiky bydleli nebo za okupace se sem přistěhovali“. Dekret se také nevztahoval na ty osoby, které československé občanství způsobem, podle něhož by jej pozbyly i tehdy, kdyby nebyla ČSR okupována, jako byla například naturalizace v cizině, legitimace cizincem či sňatek s cizincem (a to včetně sňatku s Němcem či Maďarem). ⁹⁷

Závěrem této části je možno konstatovat, že zbavení osob německé národnosti státního občanství po skončení války bylo věcí výlučně pravomoci československého státu a po mezinárodně uznaném odsunu Němců dokonce nezbytností. Nebo také jinak bez výše uvedeného předpisu by nebylo možno odsun uskutečnit, neboť by nebylo možné odsunout vlastní občany. Takto se jednalo o odsun cizích státních příslušníků z území jiného státu, i když odsun

---

⁹⁶ *Tamtéž.*

⁹⁷ *Tamtéž.*

hromadný. Jisté se jednalo o zcela mimořádné opatření, avšak na druhou stranu není možné ani přijmout tvrzení, že tento ústavní dekret stál na myšlence kolektivní viny. Umožnil totiž identifikovat skupinu německých anti fašistů. Jiná věc ale je, jak byl poté uplatněn v praxi.

Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. pozbyl účinností ústavy 9. května z roku 1948 (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) povahy ústavního zákona (§ 177) a má nyní právní sílu jen obyčejného zákona. Jako takový se tedy stal součástí právního řádu ČR, zrušen ani změněn nebyl.

6.2 Dekrety prezidenta republiky, které se týkaly nepřátelského majetku a majetku osob německé národnosti

Druhou rovinou diskutovaných právních aspektů odsunu sudetských Němců z Československa tvoří majetkoprávní otázky. Bylo totiž nutné rozhodnout, jak naložit s německým majetkem na Československém území a to znovu jak v souvislosti s mezinárodně právním rámcem (definice nepřátelského majetku a reparace), tak i vnitrostátními (pozemková reforma, znárodnění, odčinění válečných škod atd.)

Zásahů do majetkových poměrů (tedy nejprve dosazení národní správy a poté provedení konfiskací a znárodnění) osob německé (a také maďarské) národnosti se dotýkaly zejména následující dekrety:

Dekret č. 5/ 1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

dekret č. 12 /1945 Sb., z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

dekret č. 28 / 1945 Sb. z 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci

dekret č. 81 /1945 Sb. z 25. září 1945 o některých opatřeních v oboru spolkovém,

dekrety č. 100 - 103 / 1945 Sb. z 24. října 1945 a dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy.

S projednávanou otázkou souvisel i dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb. ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství.

Kromě těchto dekretů se osob německé a maďarské národnosti dotkly i dekrety retribuční (o nichž bude pojednáno samostatně) i řada dalších norem, zejména nařízení vlády a vyhlášek ministerstev, z nichž většina sloužila k provedení příslušných dekretů. K tomu je třeba přidat některá z problematikou osudu německé menšiny související opatření, jako například zřízení vázaných účtů příslušníků německé menšiny a německých právnických osob (s výjimkou výplaty některých sociálních dávek do výše 2 000 Kč) a uložení povinnosti složit do vázané úschovy veškeré cennosti vyhláškou ministerstva financí o zajištění německého majetku z 22. června 1945 čj. 461/45-IV/5 č. 44 Úředního listu z 10. července 1945.

Kromě toho existovala celá řada dalších omezujících opatření vůči osobám německé národnosti, jako například povinnost nosit bílou pásku, omezení nákupní doby, zákaz návštěv veřejných místností, zákaz cestování a stěhování do vzdálenosti větší než 4 km či omezení potravinových přidělů na výši, kterou sami za války přiznali židovskému obyvatelstvu.⁹⁸ Zásahy se nevyhnuly ani německému školství, kulturním a náboženským institucím

⁹⁸ Zdeněk Radvanovský, *Situace německého obyvatelstva v českých zemích na konci války a v prvních měsících po osvobození, Češi a Němci, ztracené dějiny? Tschechen und Deutsche, verlorene Geschichte ? Nadace B. Bolzana 1995, s. 208*

menšiny. Německé obyvatelstvo bylo samozřejmě zbaveno i dalších občanských práv v politické oblasti (nemělo právo volit a být členem Národních výborů a ani parlamentu a dalších veřejných úřadů). Existovaly zároveň místní odlišnosti dané odlišnou úpravou příslušnými národními výbory. U výše vymezené kategorie dekretů upravující majetkoprávní otázky je nutné nejprve vymežit okruh osob, na které se vztahovaly. Netýkaly se totiž pouze Němců, ale všech osob, které byly označeny buď za "zrádce a kolaboranty" či za "osoby státně nespolehlivé".⁹⁹ V tomto ohledu se právně naplňoval Košický vládní program a uvedené dekrety jsou přímo spojeny s níže zmíněnými retribučními předpisy. V článku X. a XI. Košického vládního programu totiž vláda navrhovala provedení zajištění majetku zejména u občanů nepřátelských států, osob německé a maďarské národnosti, kteří se provinili proti československému státu jakož i u zrádců a kolaborantů, a to formou institutu národních správ. U pozemkového majetku výše uvedených kategorií osob měla být provedena konfiskace zemědělské půdy jako počátek nové pozemkové reformy, jejímž cílem bylo "jednou provždy vyrvat českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německé a maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dát ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků". Vláda ve svém programu potvrdila též zásadu restituce majetku odňatého za druhé světové války v důsledku národní, politické či rasové perzekuce.

Nekonfiskoval se však například majetek těm Němcům a Maďarům, kteří byli považováni za antifašisty či kteří se aktivně účastnili zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky.¹⁰⁰ Výše zmíněné pojmy ústavního dekretu o státním občanství z 2. srpna 1945 související se zachováním československého státního občanství pak měly být podle příslušných směrnic ministerstva vnitra aplikovány i při rozhodování o dalších

⁹⁹ M. Kočka, O. Palečková, *Výklad k dekretu presidenta republiky o národní správě, Praha Práce 1945.*

¹⁰⁰ J. Šebestík, Z. Lukeš, *Přehled předpisů o Němcích, c.,d., s. 14-16.*

„opatřeních proti Němcům a kolaborantům“.¹⁰¹ Dekrety také nedopadaly pouze na fyzické osoby, ale týkaly se i německého a maďarského státu a právnických osob, které se podílely na vedení války či sloužily nacistům.

Konfiskace majetku německých a maďarských právnických a fyzických osob byly již od doby druhé světové války spojovány s československými reparačními nároky za škody způsobené německou okupací a druhou světovou válkou.¹⁰² Jedná se tak znovu o vzájemnou souvislost mezinárodně právních a vnitrostátních otázek. Československá konfiskační opatření totiž musela být v souladu s rozhodnutím vítězných spojeneckých mocností protihitlerovské koalice o otázce reparací a osudu nepřátelského majetku vůbec.

Tyto mají oporu především v Postupimské dohodě ze dne 2. srpna roku 1945 (hlava IV. nazvaná „Německé reparace“), a z ní vycházející Pařížské Dohodě o reparacích od Německa, o založení Mezispojeneckého reparačního úřadu a o vrácení měnového zlata“ č. 150/1945 Sb., sjednané za účasti Československa dne 21. prosince 1945. Československo bylo spolu s dalšími 18 státy odkázáno na reparace ze západních okupačních pásem. V dohodě se mimo jiné říkalo, že „každá signatární vláda si ponechává formu, již si sama zvolí, německý nepřátelský majetek v její pravomoci, nebo bude jím disponovat takovým způsobem, aby se nemohl vrátiti do německého vlastnictví, nebo pod německou kontrolu, a odečte tento majetek od svého podílu na reparacích...“ Problémem však bylo, že Československo téměř žádné reparace od Německa nezískalo a majetek německého státu a německých fyzických osob tak byl vlastně jedinou cestou jak získat náhradu za ohromné škody způsobené již Mnichovem a poté druhou světovou válkou.

Na konfiskovaný a bez náhrady znárodněný majetek osob německé národnosti, které nebyly německými občany, platí následující ustanovení reparační dohody: „Při provádění ustanovení odstavce A shora nebude se

¹⁰¹ M. Kočka, O. Palečková, *Výklad k dekretu presidenta republiky o národní správě*, s. 18.

¹⁰² Blíže viz Pavel Winkler, *Majetkoprávní otázky ve vztahu ke Spolkové republice Německo, Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, c.d., s. 31 an.

majetek, který byl vlastnictvím země, jež jest členem Spojených národů, nebo jejích příslušníků, kteří nebyli příslušníky Německa v době anexe této země nebo její okupace Německem nebo jejího vstupu do války, odpočítávati od jejich reparací“. Toto ustanovení bylo pojato do Pařížské reparační dohody na návrh Československa a Jugoslávie a bylo připraveno především na majetek odsunovaných Němců.

Časově prvním z dekretů, který se dotkl německého majetku byl dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, který byl vydán bezprostředně po osvobození Československa 19. května 1945. Dekret byl vydán pouze pro české země, neboť na Slovensku se uplatnilo zvláštní nařízení Slovenské národní rady. Dekret nahradil již předtím v Londýně vydaný dekret o mimořádných opatřeních k zajištění hospodářského života na osvobozeném území ze dne 1. února 1945.¹⁰³

Na základě tohoto dekretu se majetek osob státně nespolehlivých na území Československé republiky dával pod národní správu podle dalších ustanovení dekretu. Nešlo tu ještě o odejmutí vlastnického práva, nýbrž o široké omezení vlastníka v jeho výkonu. Za vlastníka jednal národní správce (nebo několik správců), kterého mohl ustavit národní výbor nebo příslušné resortní ministerstvo. Dekret proto stanovil zejména práva, povinnosti a odpovědnost těchto národních správců.

Za „osoby státně nespolehlivé“ měly být považovány jednak osoby národnosti německé, jednak osoby další (§ 4). Právnícké osoby byly považovány za státně nespolehlivé, jestliže jejich správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům (§ 5). Za osoby národnosti německé měly být považovány osoby, které

¹⁰³ Jan Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, c.d., s. 297.*

se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé národnosti. Osoby německé národnosti mohly žádat o vynětí svého majetku z národní správy a o jeho vrácení, pokud šlo o dělníky, rolníky, živnostníky, drobné a střední podnikatele, úředníky, příslušníky volných povolání a osoby v podobném sociálním postavení, respektive jejich dědice, a jestliže mohly hodnověrně prokázat, že byly obětí politické nebo rasové persekuce a zůstaly věrní demokraticko-republikánské státní myšlence Československé republiky.

I zde podléhalo rozhodování národních výborů kontrole Nejvyššího správního soudu. Několik jeho rozhodnutí zejména doplnily rozhodování o německé národnosti a také potvrdily legalitu této úpravy. Ústavní listina z roku 1920 stanovila, že „soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem“ (§109 odst. 1), a tato podmínka splněna byla. Na druhou stranu však dekret obsahoval některá „kaučuková ustanovení“ a byl proto snadno zneužitelný. Národní správa se totiž mohla uvalit i do podniků, „kde toho vyžadoval chod výroby“ či rekonstrukce a také do podniků „opuštěných“.

Kromě části věnované národní správě však tento dekret obsahoval i možnost prohlásit za neplatné ty majetkové převody, ke kterým došlo za druhé světové války, respektive v době nesvobody, z důvodů národní, politické či rasové persekuce. Poté bylo možné takovýto majetek z národní správy jeho původnímu vlastníku vydat. Stal se tak prvním československým poválečným restitučním předpisem, doplněný poté v roce 1946 možností restituce na základě soudního rozhodnutí.

První z dekretů prezidenta republiky, který již skutečně přistoupil k odnětí vlastnického práva bez náhrady (konfiskaci) byl dekret č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa ze dne 21. června 1945. Podle něj se s okamžitou platností a bez náhrady konfiskoval pro účely

pozemkové reformy zemědělský majetek, jenž byl ve vlastnictví státně nespolehlivých osob. Za ty dekret považoval všechny osoby německé národnosti, bez ohledu na státní příslušnost, a také německý stát a německé právnické osoby.

Za osoby národnosti německé tento dekret považoval osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu od r. 1929 přihlásily k německé národnosti, nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů, nebo politických stran, sdružujících osoby německé národnosti. Také tento dekret obsahoval možnost, jak se konfiskaci vyhnout. Osobám německé národnosti, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, se zemědělský majetek nekonfiskoval.

Ke konfiskaci na základě tohoto dekretu docházelo přímo ze zákona (tj. ex lege) a to dnem, kdy dekret nabyl účinnosti (tj. k 23. červnu 1945). Byla však zatím omezena pouze na zemědělský majetek, který měly osoby německé národnosti k tomuto dni ve vlastnictví. I o tom, zda osoba, jejíž majetek se konfiskuje, je osobou národnosti německé, jakož i o připuštění uvedené výjimky z konfiskace rozhodovaly příslušné národní výbory. Jejich rozhodnutí formou vyhlášky však měly již jen povahu deklaratorního rozhodnutí, že byly splněny podmínky stanovení dekretem. I jejich rozhodnutí přezkoumával Nejvyšší správní soud.

Na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. byl v letech 1945-1947 v českých zemích celkem konfiskován majetek v rozloze téměř 1 400 000 ha zemědělské a 1 000 000 ha půdy lesní. Do konce roku 1947 se především v pohraničí usídlilo na 150 000 uchazečů o půdu, kterým bylo přiděleno 1 200 000 ha půdy.¹⁰⁴ V úrodných a atraktivních oblastech proběhlo osídlení relativně úspěšně, problémy se však objevily především v horských a podhorských

---

¹⁰⁴ T. Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945-1947, c. d., s. 346.*

oblastech, kde byla hustota osídlení velmi nízká a některá místa zůstala po odchodu Němců neobydlena.

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 "o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy" konfiskoval bez náhrady pro Československou republiku movitý a nemovitý majetek i majetková práva (jako pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná), který byl ke dni faktického skončení německé a maďarské okupace ve vlastnictví 3 kategorií osob:

1. právnických osob -Německé říše, Maďarského království, veřejnoprávních korporací, nacistických a fašistických stran a dalších německých a maďarských právnických osob včetně majetkových fondů.
2. fyzických osob národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokázaly, že zůstaly věrné Československé republice.
3. fyzických osob, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky a dalších osob ve smyslu § 18 velkého retribučního dekretu.

Dekret dále stanovil podrobnosti o průběhu konfiskace a o pravomoci národních výborů. Z konfiskace byla vyňata ta část movitého majetku, kterou bylo nevyhnutelně potřeba k uspokojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání těchto osob a jejich členů rodin (jako oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje). Konfiskaci nepodléhal též majetek, který v době po 29. září 1938 pozbyli českoslovenští občané pod tlakem okupace nebo v důsledku národní, rasové nebo politické perzekuce. Konfiskovaný majetek spravovaly do jeho přidělení Fondy národní obnovy.

Poslední skupinou poválečných dekretů prezidenta republiky, kterých si v souvislosti s osudem německé menšiny povšimneme, jsou dekry znárodňovací. Požadavek znárodnění klíčových odvětví těžkého průmyslu, dolů, bankovníctví a pojišťovnictví se objevil již v londýnském exilu i v programech domácího

odboje. Košický vládní program otázku znárodnění podrobně neupravoval, avšak v červenci 1945 se strany Národní fronty dohodly, že znárodnění bude provedeno dekrety prezidenta republiky ještě před svoláním Prozatímního Národního shromáždění. Znárodnění bylo provedeno sérií dekretů prezidenta republiky přijatých a slavnostně vyhlášených 24. října 1945.

Dekret č. 100/1945 Sb. "o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků" přinesl znárodnění velkých podniků energetického průmyslu, sléváren, válcoven, podniků kovodělného a elektrotechnického průmyslu nad 500 zaměstnanců, podniků zbrojního a chemického průmyslu nad hranici 150-500 zaměstnanců. Jednalo se však též například o podniky na výrobu skla a porcelánu, tkalcovny a přádelny a další textilky a podniky oděvního průmyslu. Dekret stanovil, že vlastnictví ke znárodněnému majetku sloužícímu výrobě nabýval československý stát a majetek vplynul do tzv. národního podniku. Majetek se znárodněval zásadně za náhradu s výjimkou Německé říše, Maďarského království a nacistických právnických osob, stejně jako fyzických osob, které byly zbaveny československého občanství. Náhrada se neposkytovala též osobám označeným za zrádce a kolaboranty. V praxi se však jednání o náhradu soustředila na jednání s cizími státy, zejména s Velkou Británií, Francií, USA a Švýcarskem. Zbylá ustanovení dekretu upravovala podobu a řízení národního podniku. Dekret č. 101 / 1945 Sb. z 24. října 1945 se týkal znárodnění podniků potravinářského průmyslu. Dekret č. 102/1945 Sb. znárodněval akciové banky provozující bankovní a peněžní obchody a přeměnil je na národní podniky, stejně jako dekret č. 103/1945 Sb. znárodnil zestátněním soukromé pojišťovny. Na znárodněvací dekrety přímo navázal dekret č. 104/1945 Sb. z 24. října 1945 o závodních a podnikových radách, který zaváděl jako zájmové zastupitelstvo zaměstnanců v závodech závodní rady, závodní důvěrníky a podnikové rady.

Již při aplikaci tohoto dekretu se výrazněji projevila okolnost, že jednotlivé dekrety týkající se osob německé národnosti výjimky povolovaly z různých důvodů, což se nejpřísněji projevilo v dekretu č. 12/1945 Sb. O konfiskaci zemědělského majetku. Hlavní byla aktivní účast v boji za zachování celistvosti ČSR (33/1945 Sb.) nebo okolnost, že tyto osoby trpěly pod nacistickým terorem. Nejvyšší správní soud zastával v poválečném období názor, že zákonné podmínky konfiskace si dekret stanoví pro svoje účely samostatně, takže na jedné straně pro konfiskaci podle dekretu č. 12/1945 Sb. je zcela nerozhodné, zda majetek spadá pod národní správu podle dekretu č. 5/1945 Sb.¹⁰⁵ na druhé straně nejsou však pro tuto konfiskaci směrodatná ani ustanovení § 1, odst. 4 ústavního dekretu č. 33/1945 Sb., která se týkají jedině státního občanství.¹⁰⁶ Tyto odlišnosti, prohloubené ještě tím, že dekret č. 108/1945 Sb. převzal širší důvody zavedené dekretem č. 33/1945, vedly k nejasnostem ve své době a k nedorozuměním v době nynější.

Konfiskace podle dekretu č. 12/1945 Sb. ani podle pozdějšího dekretu č. 108/1945 Sb. nebyla považována za opatření trestního práva. Konfiskace tu tedy neměla být trestem. Byla zákonným důsledkem určitých v dekretech uvedených skutečností, i když by se dalo uvažovat o její zahrnutí pod širší pojem sankce. Šlo o zásah do soukromého vlastnictví, k němuž podle ústavní listiny z roku 1920 stačil obyčejný zákon (§ 109, odst. 1), pro případ, že by konfiskaci bylo možno považovat za zvláštní druh vyvlastnění, je třeba poznamenat, že ústavní listina obyčejnému zákonodárci dovoľovala, aby i tady stanovil „že se náhrada dáti nemá“ (§ 109 odst. 2). I zde platí, že jeho konfiskační část, dekret sám nebyl zrušen ani měněn, nové právní účinky však již vyvolávat nemůže, protože je vázán na den 23. června 1945. Týká se pouze majetku, který určité osoby k tomuto dni vlastnily a kterého tímto dnem konfiskací pozbyly. Pokud jde o dnešek, pak by konfiskací majetku mohl uložit

¹⁰⁵ *Sbírka rozhodnutí Nejvyššího správního soudu 1947 - /Boh. 1697/1947/, /16*

¹⁰⁶ *Tamtéž, /Boh. 1598/1947/, /17*

soud jako trest za trestný čin a pokud to zákon výslovně povoluje, a to v rámci individuálního trestního řízení. Jinak je vyvlastnění povoleno jen ve veřejném zájmu, na základě zákona a za náhradu (čl. 11, odst. 4 Listiny základních lidských práv a svobod), neodporuje-li obecným zásadám mezinárodního práva (čl. 1 Dodatkového protokolu k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.)

Nejvíce napadaným dekretem z této řady je pak dekret č. 108/1945 Sb., podle kterého se konfiskuje bez náhrady – pokud se tak již nestalo – pro Československou republiku majetek nemovitý i movitý /i majetková práva/, který ke dni faktického skončení německé a maďarské okupace byl nebo ještě jest (dekret nabyl účinnosti 30. října 1945) ve vlastnictví:

- Německé říše, osob veřejného práva podle německého práva, německé strany nacistické a jiných útvarů, organizací, podniků, zařízení, osobních sdružení, fondů a účelových jmění tohoto režimu nebo s ním souvisejících, jakož i jiných německých osob právnických,
- osob fyzických národnosti německé, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrný Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem (§ 1).

U osob židovského původu bylo národním výborům výslovně nařízeno, že mají postupovat podle výnosu ministerstva vnitra ze dne 13. září 1946 č. Z/S-3559/89-17/9-46 o zachování čs. Státního občanství a povolování při vystěhování, jde-li o osoby, které byly okupanty považovány za osoby „židovského původu“ a jsou národnosti německé či maďarské. Výnos pro tyto osoby stanovil mírnější postup, když pro splnění podmínek konfiskace výslovně požadoval, aby se např. dopustily aktů „aktivní germanizace“. Za tu však

nepovažoval pouhou příslušnost k německé národnosti, užívání německého jazyka a účast na německém spolkovém a kulturním životě.¹⁰⁷

- fyzické osoby, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky a dalších osob ve smyslu § 18 velkého retribučního dekretu.¹⁰⁸

Konfiskační výměr měl povahu deklaratorního aktu a nemusel se ani příslušné osobě, jíž se týkal doručovat.¹⁰⁹ Zpravidla byl konfiskační výměr vyhlášen veřejnou vyhláškou, v případě že se jednalo o Čecha nebo Slováka a jeho pobyt byl znám, musel mu být výměr doručen.¹¹⁰ Způsob konfiskace podrobněji upravovaly směrnice ministerstva vnitra ze 7. února 1946 č. 401 Úředního listu 1946.¹¹¹ Podklady pro soupisy konfiskovaného majetku připravovaly i místní národní výbory. Ty jmenovaly příslušné referenty, kteří měli pro příslušný obvod sepsat pro okresní národní výbor hlášení o veškerém majetku, o němž se předpokládalo, že spadá pod konfiskaci. Hlášení muselo obsahovat krátké odůvodnění a označení důkazních prostředků, popřípadě i svědků. K podávání hlášení majetků pro účely konfiskace byly vyzývány i místní občané a to veřejnou vyhláškou místního národního výboru. Poté věc převzal příslušný referent okresního národního výboru. Jeho povinností bylo hlášení místních národních výborů řádně prošetřit, provést navrhované důkazy a vyslechnout svědky. O jeho návrhu poté rozhodovala rada okresního národního výboru. Kromě rozhodnutí o konfiskaci však byl okresní národní výbor povinen vyvěsit i případy, kdy rada okresního národního výboru došla k názoru, že se ohlášený majetek nekonziskuje a uvědomit o této skutečnosti zemský národní

¹⁰⁷ D. Palečková, *Konfiskace nepřátelského majetku podle dekretu presidenta republiky ze dne 25. října 1945 čís. 108 Sb., Příručka pro národní výbory č. 6, Ministerstvo vnitra, Praha 1946.*

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 45-46.

¹⁰⁹ K. Drdacký, *Všeobecná úprava konfiskace nepřátelského majetku*, s. 647.

¹¹⁰ D. Palečková *Konfiskace nepřátelského majetku, c.d.*, s. 55.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 114-116.

výbor. V tomto případě měla vyhláška obsahovat i uvedení lhůty, dokdy mohou být proti vyjmutí z konfiskace podány námitky. Proti konfiskačnímu výměru bylo možno podat odvolání. Proti rozhodnutí ONV u zemského národního výboru a proti rozhodnutí zemského národního výboru u ministerstva vnitra. Přípustná byla samozřejmě i stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Konfiskace se vyznačovala ve veřejných knihách (zejména pozemkových knihách) a rejstřících. Konfiskovaný majetek spravovaly Fondy národní obnovy jako zvláštní právnické osoby, které měly podle důvodové zprávy zaručit, že „zkonfiskovaný majetek bude opatrován skutečně k prospěchu státu“. Fondy měly spolupracovat především s osídlovacími úřady při nichž byly zřízeny a s národními výbory. Hospodaření fondů podléhalo dozoru ministerstva financí a kontrole NÚKU. Odbornost rozhodování Fondů měly zajistit tzv. Stálé poradní sbory při osídlovacích úřadech v Praze a Bratislavě složené se zástupců ministerstev respektive pověřenectev SNR a Hospodářské rady.

Z konfiskace byla vyňata ta část majetku fyzických osob, které bylo nevyhnutelně třeba k ukojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnáním těchto osob a členů jejich rodiny, jako byly oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje. Podrobnosti měla stanovit vláda nařízením, což se však nestalo, ačkoli se o tomto se diskutovalo a nakonec byl učiněn závěr, že vynětí má být provedeno „asi v rozsahu, jak platné předmnichovské předpisy exekučního řádu vylučovaly součásti majetku z exekuce“.

Vláda mohla také nařízením stanovit, že se majetek určitého okruhu osob částečně nebo zcela vyjímá z konfiskace, avšak ani k tomuto bohužel nedošlo.

Nejvyšší správní soud ve svých rozhodnutích zdůrazňoval, že pro konfiskaci není rozhodující státní příslušnost, nýbrž jen národnost a postoj osoby, o jejíž majetek jde, nikoliv však osob jiných, například spoluvlastníka či druhého z manželů, a že za činnou účast v boji za osvobození Československé republiky nelze uznat jen ojedinělý počin podružného významu. Konfiskaci nebránilo ani to, že byl někdo potrestán již podle dekretu č. 138/1945 Sb. o

trestání některých provinění proti národní cti (tj, podle malého retribučního dekretu). Vynětí z konfiskace se automaticky nepovolovalo ani osobě německé národnosti, které bylo na základě § 2, odst. 2 úst. dekretu č. 33/1945 Sb. vydáno osvědčení o dočasném zachování čsl. státního občanství, protože při konfiskaci šlo o národnost a nikoliv o státní příslušnost a protože osvědčení bylo pouze prozatímní. Jinak byly důvody výjimky z konfiskace podle § 2 odst. dekretu č. 108/1945 Sb. a zachování čsl. státního občanství podle § 2, odst. 1 dekretu č. 33/1945 Sb. Zpravidla v praxi vykládány obdobně.

Ve své konfiskační části nebyl dekret č. 108/1945 Sb. zrušen ani změněn. Stejně jako dekret č. 12/1945 Sb. nové právní účinky již vyvolávat nemůže, protože je vázán na den 30. října 1945, týká se pouze majetku, který určité osoby nejpozději k tomuto dni vlastnily a kterého tímto dnem konfiskací pozbyly. Pro dnešní právní stav platí to, co bylo uvedeno v souvislosti s dekretem č. 12/1945 Sb.

K dekretům, které souvisejí s konfiskací a znárodněním majetku patří také dekret č. 22/1945 Sb. ze dne 20. července 1945, „o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci“, a dekret č. 50/1945 Sb. ze dne 11. srpna 1945, „o opatřeních v oblasti filmu“ a dekrety č. 100-103/1945 Sb. ze dne 24. října 1945, „o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků“, „o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, o „znárodnění akciových bank“ a „o znárodnění soukromých pojišťoven“.

Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci byl vydán 20. července 1945. Byl koncipován jako prováděcí předpis pro tu část dekretu o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, který se týkal přidělu konfiskované půdy. Dekret zejména rozšířil okruh osob pro přiděly i o „dělníky, veřejné a soukromé zaměstnance,

maloživnostníky a sociálně slabší příslušníky svobodných povolání“, a to pro stavbu jejich vlastního domu nebo zřízení zahrady, a to až do výměry 0.5 ha. Dekret zvýhodňoval v přidělovacím řízení vojáky, kteří se účastnili „národně osvobozovacího boje“, účastníky odboje, partyzány, politické vězně či rolníky poškozené válkou, což avizovalo ministerstvo zemědělství národním výborům již směrnicí z 21. června 1945. Dekret též upřesňoval průběh přidělového řízení, splatnost úhrady a zápis převodu vlastnictví do pozemkových knih. V okresech s převážnou většinou obyvatelstva německé národnosti zůstávala v případech, kde se nenašlo dostatek uchazečů české nebo jiné slovanské národnosti, půda ve správě Národního pozemkového fondu pro potřeby vnitřního osídlení. Osídlování zemědělské půdy souviselo s celkovou problematikou osídlování československého území, ze kterého byli odsunuti příslušníci německé a maďarské menšiny. To bylo prováděno na základě dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. z 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení.¹¹² Tento dekret byl již vydán, na rozdíl od dvou výše zmíněných dekretů o konfiskaci zemědělského majetku a jeho přidělování, s celostátní působností. K jednotnému řízení osídlování zřídil dekret tzv. Osídlovací úřady, a to Osídlovací úřad se sídlem v Praze pro oblast zemí České a Moravskoslezské¹¹³ a Osídlovací úřad se sídlem v Bratislavě pro Slovensko. Osídlovací práce v celé republice řídila Ústřední komise, v jejímž čele stál ministr vnitra. Právě v souvislosti s přípravou tohoto dekretu se objevil v návrhu jedné z jeho verzí z června 1945 i pojem odsunu a pravidel pro jeho provádění.¹¹⁴ Po diskusi ve vládě však byly s ohledem na mezinárodní stránku problému tyto pasáže z názvu a obsahu dekretu vypuštěny. Problematika osídlení především pohraničních oblastí však

¹¹² K jeho výkladu viz J. Hoffmann, *Konfiskace nepřátelského majetku a osídlení. Řízení osídlení, c.d.*, s. 323 an.

¹¹³ *Statut Osídlovacího úřadu v Praze byl vydán vyhláškou ministra vnitra z 24.9.1945 č. 72/1945 Sb. Tamtéž, s. 325-326.*

¹¹⁴ *Název dekretu zněl o odsunu cizího obyvatelstva a vnitřním osídlení, osnova dekretu z 14.6.1945, K. Jech, K. Kaplan, Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 1, dok. č. 18.1., s. 320 an.*

kromě odsunu souvisela i s otázkou repatriace československých příslušníků ze zahraničí i s návratem obyvatelstva, které muselo své domovy opustit po Mnichovu.

Konfiskační a znárodňovací dekrety používaly legislativní metodu vyvratitelné domněnky odpovědnosti. Tato metoda, nepřípustná v trestním právu, se občas používá jak v mezinárodním, tak i ve vnitrostátním právu v oblasti právní úpravy zvláštního druhu civilní odpovědnosti za škody. Konfiskační a znárodňovací dekrety nejsou tudíž v tomto směru právně teoreticky ojedinělé. Konfiskační a znárodňovací dekrety nejsou v žádném rozporu se základními zásadami a ústavními předpisy právní soustavy České republiky. Otázku konfiskace a znárodnění majetku osob německé národnosti bez náhrady může Česká republika považovat za uzavřenou také po stránce mezinárodněprávní, neboť šlo převážně o majetek a majetková práva československých státních občanů anebo bezdomovců (po zbavení československého státního občanství dekretem č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945). Mezinárodní právo obecné nebrání konfiskaci majetku vlastních státních příslušníků nebo bezdomovců, přenechává právní úpravu v tomto směru výhradní pravomoci státu, na jehož území se majetek nachází.

6.3 Retribuční dekrety a německá menšina

Dekrety prezidenta republiky upravující československé státní občanství, konfiskace či znárodnění majetku používaly pro účely své aplikace pojmů souvisejících s retribučním soudnictvím založeným již londýnským dekretem prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 1. února 1945. To je první podstatná souvislost retribuční s dekrety upravující postavení německé a maďarské menšiny. Tento dekret byl s drobnými změnami nahrazen v

osvobozené republice a pouze pro české země platným stejně nazvaným dekretem č. 16 / 1945 Sb. z 19. června 1945 (tzv. velký retribuční dekret). Na Slovensku se totiž z politických důvodů vyplývajících z odlišné povahy retribucí zejména představitelů válečného slovenského státu uplatnilo nařízení SNR č. 33 o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zločinců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví. 27. října 1945 byl poté přijat dekret prezidenta republiky č. 138 / 1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. malý retribuční dekret).

Také otázku retribucí upravoval Košický vládní program. Jeho článek IX. stanovil zásady pro provedení retribucí, když vláda prohlásila "za svůj nejvyšší odpovědný úkol a za svoji mravní povinnost před českým a slovenským národem postihnout a vydat soudu a trestu všechny válečné provinilce, všechny zrádce, všechny vědomé a aktivní pomocníky německých nebo maďarských utlačovatelů", a to "bez všech průtahů, bez kolísání a bez shovívavosti vůči komukoliv".

Velký retribuční dekret stanovoval pro dobu zvýšeného ohrožení republiky, tj. od 28. května 1938 do 31. prosince 1946, přísnější trestní sazby pro v dekretu uvedené trestné činy, které byly s několika výjimkami trestné i podle předmnichovského práva, zejména podle zákona na ochranu republiky či podle recipovaných rakouských trestních zákonů. Pro jejich rozhodování zřizoval dekret v sídle krajských soudů mimořádné lidové soudy. Ty soudily v pětičlenných senátech v jejichž čele stál profesionální soudce, avšak dalšími soudci byli soudci z lidu navrhovaní okresními národními výbory. Obžalobu předkládal soudu veřejný žalobce jmenovaný vládou, respektive ministrem spravedlnosti. Největší význam pro celé řízení mělo v praxi vyšetřování uskutečňované bezpečnostními orgány a vyšetřovacími komisemi okresních národních výborů, jejichž zjištění ve velké míře konečné rozhodování mimořádných lidových soudů ovlivňovaly. Právě tyto komise totiž prověřovaly tisíce podaných udání, shromažďovaly důkazy, zajišťovaly podezřelé a

rozhodovaly, které případy budou předány k podání obžaloby. Nad činností vyšetřovacích komisí okresních národních výborů měly dohlížet vyšetřovací komise Zemských národních výborů a od června i tzv. Komise pro vnitřní národní bezpečnost Zemského národního výboru v Praze .

Účel zákona přiblíží již jeho preambule, která říká: "O přísnou spravedlnost volají neslýchané zločiny, kterých se dopustili nacisté a jejich zrádní spoluviníci na Československu. Porobení vlasti, vraždění, zotročování, loupení a ponižování, jehož obětí byl československý lid, a všechna ta stupňovaná německá zvěrstva, kterým bohužel pomáhali anebo asistovali i zpronevřeživší se občané českoslovenští, z nichž někteří zneužili při tom i vysokých úřadů, mandátů a hodností, musí dojíti zaslouženého trestu bez průtahů, aby nacistické a fašistické zlo bylo vyvráceno z kořene." Tímto pojetím potrestání válečných zločinců a domácích kolaborantů včetně jejich zpětné působnosti se československé retribuční předpisy nelišily zejména od francouzských, nizozemských, belgických či norských, a to včetně využití mimořádných soudních orgánů a obdobně definovaných trestných činů.

Mezi nově trestané skutky podle československého velkého retribučního dekretu patřilo například členství a výkon vedoucích funkcí v nacistických či fašistických organizacích (nejen německých, ale i českých, slovenských, maďarských či polských jako byla Vlajka, Český svaz pro spolupráci s Němci, Hlinkova garda, Svatoplukova garda apod.), propagace fašistického či nacistického hnutí či rozvracení hnutí směřující k osvobození republiky v cizině. Zvláštní trestné činy byly spatřovány i v majetkových jednáních ve prospěch Německa či v udavačství, které mohlo být trestáno i smrtí, pokud mělo za následek ztrátu lidského života. Kromě trestů odnětí svobody, mohl soud uložit i ztrátu občanské cti a zařazení do zvláštních nucených pracovních oddílů. Ve prospěch státu mohlo být vysloveno i propadnutí majetku. Za nejtěžší zločiny mohl mimořádný lidový soud uložit též trest smrti. Podle uvedeného zákona byli před mimořádným lidovým soudem v Praze souzeni i významní představitelé

nacistické okupační správy, jako byl náměstek pražského primátora J. Pfitzner, zastupující říšský protektor K. Dalegue a především Obergruppenführer SS a státní ministr pro Čechy a Moravu K.H. Frank.¹¹⁵ Všichni tři byli odsouzeni k trestu smrti. Mezi další významné případy patřil proces s velitelem Malé pevnosti v Terezíně H. Jöckelem a jeho zástupcem W. Schmidtem před MLS v Litoměřicích, procesy s terezínskými dozorci včetně v současnosti medializované kauzy A. Malotha. V obdobných závažných kauzách bylo uloženo celkem 778 trestů smrti a 741 trestů odnětí svobody na doživotí. Většinu případů před mimořádnými lidovými soudy však tvořily méně závažné případy např. členství v nacistických organizacích či projevy domácí kolaborace. Zároveň však každý z dosud zkoumaných soudů vykazoval vlastní regionální specifika, například ve skladbě žalovaných skutků a ukládaných trestů. Lišily se samozřejmě též trestné činy páchané Němci a Čechy, když členství v nacistických organizacích či v Sudetendeutsche Freikorps převažovala u Němců, zatímco nejvíce souzených případů se u Čechů týkala udavačství.¹¹⁶

Pokud se skutků podle velkého retribučního dekretu dopustili významní protektorátní představitelé - tj. protektorátní prezident E. Hácha, členové protektorátní vlády, členové ústředního vedení Vlajky, Kuratoria, činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí představitelé Národní odborové ústředny či významní novináři, úředníci a průmyslníci zřizoval pro ně dekret z 19. června 1945 č. 17 / 1945 Sb. tzv. Národní soud. Tento soud fungoval jednak jako soud trestní, jednak jako soud čestný. Fungoval-li jako soud čestný mohl Národní soud vyslovit, že výše uvedené osoby se po 28. květnu 1938 "nechovaly jak se slušelo na věrné a statečné občany československé". Poté byly zbaveny aktivního a pasivního volebního práva a některých dalších práv politických. Žalobu zastupoval národní prokurátor, jmenovaný vládou, který rozhodoval, které z osob určených obecně dekretem o Národním soudu budou

¹¹⁵ Jan Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, c.d., s. 374 an.*

¹¹⁶ *Tamtéž.*

skutečně před Národní soud postaveny. Národní soud projednal celkem 36 trestních žalob proti 80 osobám a pouze ve třech případech působil jako soud čestný.

Retribuční řízení před mimořádnými lidovými soudy byla po několikeré změně původních prezidentských dekretů, ukončena až 4. května 1947. Nedokončené případy, kterých bylo ovšem velmi malé procento, měly být předány k dořešení řádným soudům, které však aplikovaly hmotně právní ustanovení velkého retribučního dekretu. Obdobně se mělo postupovat i při projednání případů, které byly oznámeny po 4. květnu 1947. Dne 29. května 1947 podal ministr spravedlnosti P. Drtina Národnímu shromáždění závěrečnou zprávu o průběhu retribuací.¹¹⁷ Podle jeho údajů bylo v českých zemích podáno více jak 132 000 trestních oznámení (celkem 241 845 v celé ČSR) a žalobními návrhy skončilo 38 316 případů. Většina pachatelů z řad Němců, proti kterým měl retribuční dekret směřovat především, však nebyla buď vůbec odsouzena nebo byl výkon jejich trestu přerušen proto, aby mohli být zařazeni do odsunu. Řada pachatelů, především příslušníků gestapa, uprchla z protektorátu ještě před koncem války. Celkem bylo v ČSR odsouzeno 30 142 osob, jimž bylo uloženo 778 trestů smrti, 741 trestů doživotního žaláře. 24 673 osob bylo odsouzeno k trestům žaláře. V 802 případech bylo od potrestání upuštěno. Podle dekretu prezidenta republiky č. 126 / 1945 Sb. byla velká část, celkem 11 654 retribučních vězňů, zařazeno do zvláštních nucených pracovních oddílů.

Většina pachatelů z řad Němců, proti kterým měl velký retribuční dekret směřovat především, však nebyla buď vůbec odsouzena nebo byl výkon jejich trestu přerušen proto, že byli zařazeni do odsunu. Řada pachatelů, především příslušníků gestapa, uprchla z protektorátu ještě před koncem války.

Dekret prezidenta republiky č. 126 / 1945 Sb. o zvláštních nucených pracovních oddílech stanovil, že ve věznicích krajských soudů a v trestnicích

¹¹⁷ *Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu. Praha 1947.*

byly zřízeny tzv. nucené pracovní oddíly, popřípadě zvláštní pracovní tábory. V nich bylo možné odpykat si část trestu či celý trest stanovený mimořádným lidovým soudem podle velkého retribučního dekretu. Také cílem tohoto dekretu bylo přispět k "obnově hospodářského života nebo k jiným pracím, konaným ve veřejném zájmu, např. k odstraňování válečného materiálu a trosek, k opravě a stavbě veřejných budov a jiných veřejných zařízení." Důvodová zpráva k dekretu to odůvodnila tím, že "trestanci budou v oddílech pracovat především na odstranění těch škod, které napáchal nebo zavinil režim, jehož byli představiteli nebo v jehož prospěch zradili či jehož byli pomahači." Trestanci neměli nárok na odměnu za práci v oddílech. Jejich mzda přitom propadala státu. Dekret platil pouze v českých zemích, na Slovensku zřídilo pracovní tábory nařízení SNR z 23. srpna 1945, č. 105 Sb. nařízení SNR o zřízení pracovních táborov. Od práce v táborech, kterou nařizovaly retribuční předpisy je třeba odlišit práce vykonávané ve smyslu dekretu prezidenta republiky č. 71/1945 Sb. o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství z 19. září 1945. Ten zaváděl povinnost pracovat u osob, které československého občanství pozbyly podle ustanovení ústavního dekretu prezidenta republiky z 2. srpna 1945 č. 33 Sb. a to pro muže ve věku 14 až 60 let a pro ženy ve věku 15 až 50 let. Okruh osob německé a maďarské národnosti, které byly z působnosti dekretu vyňaty stanovila prováděcí směrnice ministerstva vnitra z 2. prosince 1945. Pracovní povinnost byla uložena " k odstranění a k odčinění škod způsobených válkou a leteckým bombardováním, jakož i k obnovení hospodářského života rozrušeného válkou". Z pracovní povinnosti byly vyňaty osoby "tělesně nebo duševně neschopné", těhotné ženy a rodičky do 6 týdnů po porodu a ženy, které pečovaly o děti mladší šesti let. O přidělení práce rozhodoval místně příslušný okresní národní výbor, přidělená práce se pokládala za práci ve veřejném zájmu. Za práci příslušela náhrada stanovená též okresním národním výborem a pro rodiny s dětmi existovala možnost poskytnout zvláštní příspěvek na výživu. Z hrubých

mezd (náhrad) poskytovaných zaměstnavateli se 20 procent odvádělo okresnímu národnímu výboru. Pracovní síly měly být podle směrnic ministerstva vnitra přidělovány pouze dočasně, nejdéle do doby, než bude překročeno k jejich odsunu. Při porušení pracovní kázně a při méně závažných porušeních pracovní povinnosti byly osoby, na které se dekret vztahoval podrobeny kázeňské pravomoci okresních národních výborů. Okresní národní výbory projednávaly i závažnější přestupky s možností uložit trest vězení do jednoho roku. Dekret platil jen v českých zemích, na Slovensku bylo vydáno zvláštní nařízení Sboru pověřenců z 25. února 1946, č. 37 Sb. nařízení SNR o zaměstnávání Maďarů a Němců, kteří podle ústavního dekrétu prezidenta republiky č. 33 / 1945 Sb. stratili československé státní občianstvo. Pro československé občany zavedl tzv. "všeobecnou pracovní povinnost" dekret prezidenta republiky č. 88 /1945 Sb. z 1. října 1945 vydaný k návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou pro celé území státu.

Kapitola 7

Organizovaný odsun 1946 – 1948

Pojem přesídlení nebo transferu populace zná již od počátku 20. století i mezinárodní právo veřejné. Již jsem připomněla při diskuzích v době druhé světové války, že se nejčastěji připomíná precedentsní rozhodnutí mezinárodní konference v Lausanne o přesídlení tureckého obyvatelstva z Řecka a naopak po skončení první světové války. Tento případ však má své některé zvláštnosti (blížil se spíše výměně obyvatelstva) a navíc jej doprovázelo velké utrpení jednotlivců. Při přesídlení dochází k hromadné změně státního občianství, spojené s vystěhováním, a to bez práva opce. Ztráta dosavadního státního občianství a povinnost opustit státní území jsou tak nezávislé na vůli jednotlivců. Proto se také v mezinárodním právu využívalo tohoto institutu jen

výjimečně, většinou po skončení válečných konfliktů a především z bezpečnostních, národnostních nebo náboženských důvodů. Již jsme též viděli, že mezinárodní právo formuluje požadavek, aby takové přesídlení probíhalo pořádaně, humánně a pod mezinárodní kontrolou. Většinou se tak děje na základě mezinárodní smlouvy nebo za jiného dohledu mezinárodního společenství. Nejedná se tedy v žádném případě jen o jednostranné opatření jednoho státu.

Po rozhodnutí Postupimské konference v srpnu 1945 dostal transfer mezinárodně právní základ, který byl konkretizován rozhodnutími Spojenecké kontrolní rady.¹¹⁸ Postup československých orgánů zejména od zahájení organizovaného odsunu v lednu 1946 tyto skutečnosti respektoval a byl ve většině případů v souladu s mezinárodními podmínkami pro provedení transferu. Transfer sice probíhal v rámci dobových možností, avšak životní podmínky ve shromažďovacích táborech byly především v zimě na přelomu roku 1945/1946 zvláště pro ženy a děti velmi kruté. Problémem bylo i rozdělování rodin v průběhu transferů. Stejně tak nebyly dostatečné ani přiděly potravin či oděvů, ačkoli československé úřady pro odsunuté využily i materiální pomoc UNRRA.¹¹⁹ V rámci organizovaného odsunu, který započal koncem ledna 1946 bylo podle údajů Spojenecké kontrolní rady do konce roku 1946 (kdy byl hromadný odsun v podstatě ukončen) do okupačních zón v Německu přesídleno 2 miliony 208 tisíc osob. Téměř 1.5 milionů československých Němců bylo přijato v americké okupační zóně a 750 000 pak v zóně sovětské.¹²⁰ V roce 1947 odešlo ještě asi 65 000 Němců do americké okupační zóny.

I mezinárodně schválený transfer však měl svoje velké problémy. Nezanedbatelnou část odsunutých tvořili i němečtí antifašisté, i když část jich

¹¹⁸ Jaroslav Kučera, *Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka, c.d.*,

¹¹⁹ Blíže viz Tomáš Staněk, *Tábory v českých zemích 1945-1948, Ostrava 1996, zejména s.*

¹¹⁸ *an. a Tomáš Staněk, Odsun Němců z Československa 1945-1947, c. d., s. 169 an.*

¹²⁰ V. Průcha, *Státní regulace pracovního trhu v Československu od konce druhé světové války do začátku dvouletku (1945-1947). Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. Praha 2001, s. 412.*

odešla dobrovolně¹²¹, na které se vymezení odsunu a ztráty občanství neměla vztahovat či, že zpočátku se zásahy proti německému obyvatelstvu nevyhnuly ani německy mluvícím Židům.¹²² Řada událostí spojená s odsunem německé menšiny byla kritizována již v poválečném období i na české straně, aby se tak předešlo nejhorším excesům.¹²³

V právní rovině si problémy uvědomovala i československá vláda a například ministerstvo vnitra od konce roku 1945 v příslušných vyhláškách upozorňovalo na nutnost důslednějšího vymezování německých antifašistů a Židů, kteří do odsunu neměli být zařazováni a měly být řešeny i jejich potíže v restitučních otázkách.¹²⁴

K provedení transferu byla užita vládní nařízení a další předpisy (nejčastěji směrnice vydané na základě usnesení vlády) vydané ministerstvy vnitra a národní obrany¹²⁵, ale i předpisy předmnichovského právního řádu, zejména zákon o pobytu cizinců č. 52/1935 Sb. a vládní nařízení o správním řízení č. 8/1928 Sb. Některé normy využitě pro odsun jsou normami recipovanými ještě z rakousko-uherského práva, jako byl především zákon č. 88/1871 ř.z. o policejním vyhoštění a honění postrkem a příslušné trestně právní normy, zejména trestní zákon z roku 1852.¹²⁶ Československý právní řád totiž plnil roli aplikace mezinárodně právně a politicky přijatých rozhodnutí jak československých, tak i spojeneckých vlád a zejména Postupimské konference.

Podle tehdy platného zákona č. 52/1935 Sb., o pobytu cizinců, byla za cizince považována každá osoba, která nemůže prokázat, že je státním občanem republiky Československé (§8). Obecně platilo, že cizinec smí na území

121 Tomáš Staněk, *Odsun Němců z Československa, c.d.*, s. 140 an.

122 Viz např. H. Krejčová, *Židovská očekávání a zklamání po roce 1945, . Češi a Němci, ztracené dějiny? Tschechen und Deutsche, verlorene Geschichte ?,c.d.*, s. 246.

123 Nejnověji viz E. Hahnová, *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí, Ústí nad Labem 1999*, s. 161 an.

124 *Věstník Židovské náboženské obce*, č. 11, 1946, s. 91.

125 Blíže viz V. Mikule, *Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech, Studie o sudetoněmecké otázce, Praha 1996*, s. 194-195.

126 Tamtéž.

republiky pobývat jen tehdy, bylo-li mu to příslušným správním úřadem povoleno. O vydání takového povolení rozhodovaly správní úřady podle volné úvahy, zákon jim však výslovně zakazoval povolit pobyt zejména v případech, kdy jde o „osoby, jichž pobytem může být ohrožen veřejný klid, pořádek nebo bezpečnost státu nebo jiné důležité zájmy veřejné, zejména i hospodářské“ (§ 2, odst. 1, písm. b). Bylo-li cizinci povolení k pobytu odepřeno, popř. odňato pro celé státní území, byl povinen území státu opustit, v případech zvláštního zřetele hodných mu k tomu mohla být povolena přiměřená lhůta (§ 4, odst. 1).

Tehdy platný zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852 umožňoval, aby trest žaláře za zločin byl zostřen vypověděním cizince z celého území republiky a aby za přečin nebo přestupek byl uložen trest vyhoštění z území celého státu. Zákon o pobytu cizinců však dovoloval i vyhoštění správní cestou, jestliže např. cizinec neopustil dobrovolně území státu, ačkoliv mu bylo povolení pobytu odepřeno nebo odňato (§ 14 odst. 2), také však z důvodů uvedených v § 1 a 2 tehdy stále platného zákona č. 88/1871 říšského zákoníku o policejním vyhoštění a honění postrkem, tedy např. proto, že pobyt cizince na území státu byl shledán nepřipustným z důvodu veřejného pořádku nebo bezpečnosti (§ 15 o pobytu cizinců).

V řízení o vyhoštění se postupovalo podle zákona č. 88/1871 ř.z. a pozdějších předpisů o správním řízení, tj. zejména podle vládního nařízení č. 8/1928 Sb. V poválečném období byly těmito správními orgány, které rozhodovaly v těchto věcech národní výbory a v posledním stupni ministerstvo vnitra. Nález, proti němuž bylo přípustné odvolání, mohl být proveden teprve poté, co nabyl právní moci. Do provedení nálezu mohl být cizinec zadržen, vyhoštění mohlo být provedeno také tak, že vyhoštěný byl nuceně dopraven na státní hranici. Právě o tyto právní předpisy se odsun měl formálně opírat, zvláště když dekret prezidenta republiky ze 17. července 1945 č. 27/1945 Sb., o jednotné řízení vnitřního osídlení, se – na rozdíl od návrhu předloženého ministerstvem vnitra vládě – odsunem vůbec nezabýval. Podle návrhu měl být

odsun obyvatelstva německé nebo maďarské státní příslušnosti a ostatních Němců a Maďarů z území podléhajícího vnitřnímu osídlení upraven směrnicemi zamýšlené Nejvyšší rady pro odsun a osídlení, v důvodové zprávě k návrhu se výslovně uvádělo, že pro odsun budou „směrodatné v podstatě předpisy o vyhoštění cizinců“.

Odsun tak byl v praxi upravován směrnicemi ministerstva vnitra vydávanými na základě usnesení vlády. Byly to především Směrnice k provádění soustavného odsunu Němců /čj. B-300/1990-45/, které byly později různě doplňovány a upřesňovány. Například vláda schválila 14. května 1946 Směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti, které byly úřadům zaslány spolu s prováděcími pokyny ministerstva vnitra z 27. května 1946 čj. B-300/3825-46/, jimiž bylo stanoveno, které kategorie osob německé národnosti jsou „až do dalšího opatření“ z odsunu vyňaty. Byli to zejména nepostradatelní zaměstnanci a odborníci, jakož i jejich svobodné děti, manželé a popř. rodiče, a osoby, které se nedopustily individuálních protistátních činů.

V jedné ze svých doplňujících směrnic ministerstvo vnitra dne 11. června 1946, čj. B-300/3961-46, výslovně stanovilo, že odsun „nemá povahu trestu, nýbrž jest opatřením politické povahy proti Němcům a osobám německého původu, případně proti osobám jiného než slovanského původu, které se přihlásily k německé národnosti. Proto také odsunu nemohou být podrobovány osoby českého nebo slovenského původu, byť by se i provinily“, zvláště když „podle sjednaných dohod se spojeneckými mocnostmi jsou československé úřady oprávněny odsunovat do Německa toliko osoby německé národnosti.“

Jak uváděl pokyn ministerstva vnitra ze 13. září 1946 čj. Z/S-3559/89-17/9-46, osobám německé národnosti, které byly „židovského původu“ a nepodléhaly odsunu, mohlo být na jejich žádost umožněno vystěhování do ciziny podle obecných zásad platných pro vystěhování. Na tomto příkladu je možné dobře vidět rozdíl mezi nuceným odsunem a uplatněním ústavně

zaručeného práva vystěhovat se do ciziny. Nicméně vystěhování židovských rodin bylo již zanedlouho podrobena dalším přísným podmínkám, zejména ve vztahu k jejich majetku a eventuálním restitučním nárokům.

Pojem „odsun“ se však přece jen dostal do právního řádu, a to dokonce na úrovni ústavního předpisu. Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 137/1945 Sb. bylo totiž v jeho paragrafu 2 stanoveno, že soustředění cizích státních příslušníků, prováděné příslušným úřadem na určitých místech k účelům jejich pozdějšího odsunu je dovoleno bez jakéhokoliv omezení, a že v tomto případě nejde o zajištění, vazbu apod. ve smyslu tohoto dekretu ani jiných zákonných ustanovení.

Již jsme též konstatovali, že osobám, které podle dekretu č. 33/1945 Sb. pozbyly československé státní občanství, jakož i některým dalším osobám byla dekretem prezidenta republiky č. 71/1945 Sb. uložena, s výjimkami beroucími ohled na věk, zdravotní stav a sociální poměry, pracovní povinnost. Podrobnosti, zejména do doby, než byly osoby zařazeny do odsunu, upravovaly vyhlášky ministerstva vnitra uveřejněné v Úředním listu, tj. zejména č. 500/1945 a 749/1946.

V té době platná ústavní listina z roku 1920 stanovila ve svém §107, že omezení nebo odnětí osobní svobody je možné jen na základě zákona, rovněž jen na základě zákona může veřejná moc od občana požadovat osobní výkony. Ústavní zákon č. 293/1920 Sb. doplňoval, že vyjma případy zákonem stanovené nesmí být nikdo z určitého místa nebo území vypovězen nebo přidržován k tomu, aby se z určitého místa nebo území nevzdaloval (§4). Omezení těchto svobod mohl tedy provést obyčejný zákon. Je možno konstatovat, že ani v tomto případě nebyla tehdy stále platná československá ústava porušena a námitky proti odsunu tak postrádají jako mezinárodně právní, tak i vnitrostátně právní opodstatnění.

Vraťme se však nyní ještě ke skutečnému provedení a aplikaci výše zmíněného základního právního rámce pro odsun. Směrnice k provádění

organizovaného odsunu (transferu) byly schváleny československou vládou 14. prosince roku 1945. Problematika odsunu spadala pod ministerstva vnitra a národní obrany, neboť na něm spolupracovaly s Okresní správní komise respektive Okresní národní výbory, Místní správní komise, Místní národní výbory, Sbor národní bezpečnosti, úřady ochrany práce, místně příslušné vojenské správy a posádky. Odsun měl též probíhat v těsné součinnosti s oblastními osídlovacími úřadovny. Tyto směrnice pak byly dále konkretizovány pro několik okresů současně, a to místně příslušnými vojenskými veliteli. Většina z nich byla vydána ještě poslední prosincový týden, neboť organizovaný odsun měl začít hned po 1. lednu 1946. Směrnice určovaly, do jakého pásma se bude odsun provádět a většinou i okruh osob, které mají být s transportů vyloučeny. Například to byly osoby nemocné, podezřelé z infekčních chorob, raněné či duševně choré. Kromě toho do transportu neměly být zařazeny ty osoby, které by bylo možné ještě vyslechnout například pro probíhající retribuční řízení či dokonce zajistit a soudit.

Zároveň vláda stanovila priority pro odsun. Nejprve tak měli být odsunuti ti, kdož se přistěhovali po Mnichovu, bývalí funkcionáři Sdp a nacisté (pokud se vážněji neprovinili), propuštění státní zaměstnanci, a ti živnostníci či zemědělci, kterých nebylo zapotřebí pro rekonstrukci ekonomiky. Naopak potřební odborníci měli být z transportů vyjmuti. Pojem specialista byl definován jako významný odborník průmyslového odvětví, který školním vzděláním, odbornou prací s dlouholetou praxí se stal ve svém oboru vědcem, mistrem, umělcem. Po počátečních problémech vláda též upozornila na nutnost odlišit německé antifašisty a také německy mluvící Židy. V roce 1946 se však začaly množit i dobrovolné odchody antifašistů do sovětské okupační zóny, jejichž cílem bylo v budoucí NDR budovat socialismus. Ti však měli lepší podmínky, zejména ve vztahu k majetkovým omezením.

V každém transportu byl přítomen lékař a potřebný počet zdravotnického personálu většinou z příslušníků německé menšiny. Zdravotní personál se vracel

po skončení transportu zpět a byl odsunut až v posledním transportu. Odsunované osoby měly obvykle týdenní zásoby potravin. S sebou si mohly vzít, jak ještě uvidíme, osobní věci většinou určené v kg a nepodléhající konfiskaci. Většinou se tak jednalo o šatstvo či peřiny.

Příslušné československé správní orgány měly pro účely odsunu pořídit soupis majetku, soupis osob podle kategorií, připravit plán osídlení pohraničního území „českým živlem“ a stanovit způsob soustřeďování Němců k odsunu. Zároveň s využitím již zmíněných dekretů prezidenta republiky a vyhlášek využívaly „německé pracovní síly“. Správní úřady k tomuto účelu zřizovaly i další komise, které spolupracovaly s komisemi průmyslovými, živnostenskými, zemědělskými a osídlovacími a také s nově koncipovanými policejními úřady (Sbor národní bezpečnosti).

Poté, co byl dohodnut postup odsunu, měli být Němci vyrozuměni, jak se na něj mají připravit a co si mohou vzít s sebou, avšak zajímavé je, že se tak nemělo dít veřejnými vyhláškami. Kromě internačních táborů zřizovaných bezprostředně po skončení války se již koncem roku 1945 objevila i shromaždiště pro odsun (celkem jich bylo více jak 100 v českých zemích a 4 na Slovensku), která měla být budována nejlépe poblíž nádraží, „aby vagónování proběhlo rychle a bez závad“. Vybrané osoby do odsunu se v těchto táborech měli zdržet mezi dvěma po sobě jdoucími transporty týden, maximálně 14 dní.

Přerušeni tzv. soustavného transferu německého obyvatelstva umožnilo selektivní likvidaci táborů. Změnilo se tím postavení Němců, kteří zde byli soustředěni. Začala se věnovat větší pozornost neutěšeným poměrům ve sběrných táborech. Dbalo se na stravování internovaných, nařízena byla 3 jídla denně, pro děti do 14 let pět jídel, bylo povoleno kouřit na vyhrazených místech, 2x měsíčně mohli příslušníci táborů psát dopisy či korespondenční lístky. Pracovní doba se zkrátila na 8 hodin, byla povinná výplata 10 Kč, resp. 5 Kč za den za práci mimo tábor, resp. uvnitř tábora, mohla být povolena vycházka po

zaměstnání. Některé ze středisek fungovaly ještě v roce 1948. Zejména pro aktivní nacisty pak byly zřizovány zvláštní Pracovní internační tábory.

Správní úřady, zejména okresní národní výbory a okresní správní komise také mohly rozhodovat o zařazení do dobrovolného odsunu. Takový žadatel musel mít potvrzení místní správní komise (popřípadě MNV) a SNB, že nemají námitek proti odchodu, záznam do osobních dokladů (tzv. kenkarty) o politické zachovalosti, potvrzení bytového úřadu o uvolnění bytu a o odevzdání klíčů, potvrzení, že jmenovaný nemá dlužných závazků, potvrzení, že jmenovaný nemá pracovních závazků, potvrzení o policejním a vyživovacím odhlášení. Základní jednotkou pro odsun měly být celé rodiny, avšak to se nedařilo vždy dodržet.

Ve vztahu k osobnímu majetku, který si mohli odsunovaní ponechat, platilo, že váha zavazadla, které mohl mít každý odsunovaný u sebe, nesměla přesáhnout padesát kilogramů. Od července roku 1946 se pak tento limit zvýšil a odsunovaní mohli vzít zavazadla o váze sedmdesáti kilogramů na osobu. S sebou si mohli vzít jen nejnútnejší kuchyňské nádobí, peřiny, teplé prádlo, ložní prádlo a šatstvo.¹²⁷

Pokud jde o finanční prostředky, také u nich platila přísná omezení, neboť odsunovaní si s sebou mohli vzít finanční hotovost jen do určité výše, která se dále lišila podle toho, do které odsunové zóny byli tyto osoby přiděleny. Do americké odsunové zóny si odsunovaní mohli vzít 1 000 říšských marek na osobu, do ruské odsunové zóny pak pouhých 500 říšských marek na osobu. Každá osoba dostala zdarma od československé vlády potravinový příděl na tři dny a mohla si kromě toho vzít příděl na týden. Před nástupem do transportu probíhaly kontroly zda jsou tyto pokyny dodržovány. Antifašisté měli vyšší limity jak osobního majetku, tak i financí a obvykle nebyli podrobováni osobní

¹²⁷ T. Staněk, *Odsun Němců z Československa, c.d.*, s. 112 an.

prohlídce. Podléhali však devizovým omezením ve vztahu k vývozu zlata či uměleckých předmětů.¹²⁸

Organizovaný odsun ve svých počátcích neprobíhal tak rychle a hladce jak si mnozí přáli a představovali a narážel neustále na různé překážky. Období předpokládaného zahájení odsunových prací totiž bylo původně stanoveno na prosinec roku 1945. Ve skutečnosti však první transporty odjely teprve koncem ledna 1946, a to do amerického pásma. Do amerického pásma pak nejčastěji odjížděly vlaky z Mariánských lázní, Karlových Varů, Folmavy či Chebu. V americkém sektoru přijímali Američané z počátku jen jeden vlak denně, od března roku 1946 pak to byly už dva vlaky denně, v měsíci dubnu přijímali až 4 - 6 vlaků po 1 200 osobách denně. Prvních pět měsíců postupovaly transporty vcelku plynule. V důsledku problémů z přelidnění v americké zóně poklesl 15. června počet vlaků opět na čtyři a později na tři vlaky denně, až nakonec byly odsuny 30. listopadu 1946 na čas pozastaveny.

Na rozdíl od divokého odsunu, byl organizovaný odsun Němců do sovětského pásma problematický. Sovětská okupační správa si vynutila zahájení transportů do své zóny dokonce až s půlročním zpožděním. První transport do této zóny odjel 10. června roku 1946. Do sovětského okupačního pásma pak směřovaly transporty těch osob, které žily na hranicích se sovětskou okupační zónou.

V únoru roku 1946 pak byly vládou vydány další směrnice, které řídily život odsunovaných Němců až do jejich odsunu. Všichni Němci starší deseti let měli za povinnost nosit bílou pásku na pravém rukávě a být úředně přihlášení k pobytu na daném území. Bez zvláštních povolení nesměli opouštět pracovní místa a obvod svého bydliště, dále měli zakázáno navštěvovat veřejná místa a po 20. hodině směli být pouze doma, také nesměli používat veřejné dopravní prostředky, toto vše platilo nejen pro ty, co pracovali.

---

¹²⁸ *Tamtéž*

V souvislosti s pokračujícím odsunem bylo stále aktuálnější, aby se definitivně ujasnily kategorie osob, které neměly být do odsunu zařazovány. Zejména šlo o již zmíněné antifašisty, o smíšená manželství a také o potřebné specialisty. Zpočátku nebylo jasně stanoveno, koho je možné označit za antifašistu. Bezprostředně po válce tak byli označováni bývalí němečtí členové KSČ a členové německé sociální demokracie. Později jimi byli také navrátilci z koncentračních táborů. Na antifašisty se nevztahovala některá omezující opatření uplatňovaná vůči ostatním Němcům.

Další problémy se objevily v době, kdy začali být do transportů zařazováni pracovníci, kteří měli status nepostradatelnosti pro chod národního hospodářství v pohraničí (šlo především o textilní výrobu, výrobu ze skla a některé průmyslové specialisty). Žádosti o zachování občanství těchto osob a jejich neodsunutí se začaly objevovat stále častěji, především v polovině roku 1946, kdy na podniky a národní správu začaly doléhat výrobní těžkosti způsobené probíhajícím odsunem

Řada Němců, kteří byli odsunuti se pokusila o návrat do svých domovů. Pokud byl takovýto člověk dopaden, nejenže mu hrozilo trestní stíhání, ale byl umístěn do zvláštních „kárných“ pracovních táborů a ve velké většině případů opětovně zařazen do odsunu.¹²⁹

Kombinace divokého a organizovaného odsunu vedla k výrazné redukci německého obyvatelstva v Československu. Na počátku roku 1947 zbývalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku již jen o něco více než 215 000 Němců a dalších 25 000 na Slovensku.¹³⁰ Když byl 12. října 1947 hromadný organizovaný odsun prohlášen za ukončený, zůstalo v ČSR 192 000 Němců ve srovnání s 3 318 445 Němci, kteří žili v ČSR podle sčítání lidu z roku 1930. Mnohasetleté soužití Čechů a Němců ve společném státě tak bylo drastickými

¹²⁹ *Tamtéž.*

¹³⁰ *T. Staněk, Odsun Němců z Československa, c.d., s. 246.*

událostmi Mnichova, druhé světové války a poválečného období navždy proměněno.

V létě 1947 byla politika odsunu na základě rozhodnutí československé vlády doplněna politikou přesídlení Němců do vnitrozemí, a to při dodržení hospodářských a bezpečnostních zájmů. Podmínky pro přidělování Němců z pohraničí na zemědělské práce do vnitrozemí stanovil výnos ministerstva vnitra ze dne 21. května 1947 o plánovitém pracovním přikázání Němců.¹³¹ Jednotkou pro přesídlení měla být znovu celá rodina, vybavení mělo odpovídat platným předpisům pro odsun, povolen byl převoz nábytku, domácího nářadí, nádobí apod. Výnosem ministerstva ochrany práce a sociální péče ze dne 9. srpna 1947 bylo přidělování německých pracovních sil rozšířeno také na hornictví. Další zpřesnění přinesly oběžníky Ministerstva vnitra ze 4. a 28. listopadu 1947.¹³²

Základní proměnu postavení Němců v poválečném Československu tak přinesl až Únor 1948. Důvody však byly spojeny se změnou vnitropolitickou i mezinárodně politickou situací. Ti českoslovenští Němci, kteří v ČSR zůstali nejprve získali zpět občanství a postupně i další zejména sociální práva. Jejich počet se však dále zmenšoval. Při sčítání lidu k 1. březnu 1950 se k německé národnosti v ČSR přihlásilo na území současné ČR 159 938 osob, k 1. březnu 1961 to bylo 134 143 osob.

Transfer se však realizoval v menším měřítku ještě do roku 1950 (to však již jen do Německé demokratické republiky), zejména za účelem scelování rodin nebo vystěhování některých speciálních profesních skupin. Podmínky tohoto dodatečného odsunu byly stanoveny zvláštními právními předpisy. V letech 1950 - 1951 probíhala tzv. akce „Link“, kdy Mezinárodní organizace

¹³¹ Tomáš Staněk, *Německá menšina v českých zemích 1948-1989 (Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1993*

¹³² Tomáš Staněk, *Odsun Němců z Československa, c.d., s. 261.*

červeného kříže zprostředkovala možnost dobrovolného vystěhování 16 832 československých Němců do Spolkové republiky Německo.

8. Závěr

Zdálo by se, že výše sledované události jsou skutečně především záležitostmi právní historie, když od nich uplynulo již více než 60 let. Nicméně vývoj po roce 1989 ukázal, že tomu tak ještě zdaleka není. Zejména v souvislosti s českým restitučním zákonodárstvím se některé otázky spojené s dekrety prezidenta republiky staly předmětem rozhodování i českých soudů. Jeden z případů se týkal právě i vztahu k osobám německé národnosti a vedl ke známému rozhodnutí č. 55 /1995 Sb. nálezů Ústavního soudu, který se týkal mi potvrzení legality a legitimacy dekretů.

Komplikace ve vztahu k Německu se projeví zejména v souvislosti se sjednáním tzv. česko-německé deklarace v roce 1997. I když v textu dokumentu se objevilo, že obě stany nehodlají zatěžovat vztahy v budoucnosti nevyřešenými právními a majetkovými spornými otázkami, diskuze v tisku i mezi odbornou veřejností ukázala, že tento politický závazek nebude lehké naplnit. Zejména bylo nutné odmítnout, aby česká vláda jednala se zástupci sudetoněmeckých krajanských organizací

Zatím posledním mezníkem bylo posuzování problematiky dekretů prezidenta republiky ve vztahu k otázce odsunu při jednání o vstupu České republiky do Evropské Unie. Nejen někteří němečtí politici (zejména Bernd Posselt), ale i rakouská vláda v této souvislosti podmiňovali vstup zrušením vybraných dekretů prezidenta republiky jako neslučitelných s právem Evropské unie. Nicméně jak jednání Evropského parlamentu, tak i posudky, které si nechal vyhotovit, však ukázaly, že velká většina československých argumentů byla přijata i renomovanými evropskými právníky.

9. Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

www.psp.cz

www.nln.cz

BENEŠ, E.: Šest let exilu a druhé světové války Praha, Orbis 1946.

DEJMEK, J. a kol: Dokumenty československé zahraniční politiky, Československá zahraniční politika v roce 1938, Svazek II., Praha 2001

KLIMEK, A. a kol: Dokumenty československé zahraniční politiky, Vznik Československa 1918, Praha 1994.

JECH, K. - KAPLAN, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940 - 1945. I. a II. Díl, Brno Doplněk 1995.

GRÓNSKÝ, J.-HŘEBEJK, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1918 - 1945), I. a II. díl. Praha, Karolinum 1997, 1998.

OLIVOVÁ, V.: Edvard Beneš, Odsun Němců, Výbor z pamětí a projevů doplněný edičními přílohami. Praha, Knihnice Společnosti Edvarda Beneše 1995.

ONDRUŠ, R.: Vybraná rozhodnutí NSS ve věcech administrativních, 1918-1948, Linde Praha 2001.

Osudové kroky Jana Masaryka. Výběr dokumentů ke 110. výročí narození Jana Masaryka. Sekce archivní správy MV, Praha 1996.

SCHELLE, K. : Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. díl, Období nesvobody (1939 - 1945). Brno: Masarykova univerzita 1993.

VONDROVÁ, J.: Češi a sudetoněmecká otázka, 1939 - 1945, Dokumenty, Praha: CD – ROM , Ústav mezinárodních vztahů 1994.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, 1946 a 1947.

Sbírka zákonů České republiky roč. 1995.

Úřední věstník československý vycházející v Paříži a Londýně roč 1940 - 1945.

Literatura:

- BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, Banská Bystrica 2001.
- BENEŠ, Z. a kol., Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Praha Galery pro Ministerstvo kultury ČR 2001.
- BLUMENWITZ ,D.: Benešovy dekrety z roku 1945 z hlediska mezinárodního práva, In: Střední Evropa roč. 8, č. 26, Praha 1992.
- BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948), Ostrava Tilia 1998.
- BRANDES, D.: Cesta k vyhnání a odsunu sudetských Němců 1938-1945, Praha Prostor, 2003.
- Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947, Referáty z třetí konference česko-německé historické komise, konané 7.-9. října 1992 ve Štíříně, Praha 1993.
- BRANDES, D.- IVANIČKOVÁ - E., PEŠEK, J.: Vynútený rozchod, Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou, Bratislava, Veda 1999.
- BŘACH , R.: Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. svazek 25. Praha 1994.
- Češi Němci odsun, sborník, Diskuze nezávislých historiků. Praha, Academia 1990.
- DEJMEK, J.: Edvard Beneš, Politická biografie českého demokrata, I. díl, Praha, Karolinum .
- DEJMEK, J - KUKLÍK, J. -NĚMEČEK, J.: Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, Praha, Medea Kultur 2003.
- DRDACKÝ, K.: Všeobecná úprava konfiskace nepřátelského majetku, Nové zákony a nařízení Československé republiky, roč. 1945, č. 7-8.
- DRTINA, P.: Československo- můj osud, 1. Svazek I. a II. kniha. Praha 1991.
- ERMACORA , F.: Die sudetendeutschen Fragen, Rechtsgutachten, Langen Müller, Mnichov 1992.
- HAHNOVÁ, E.: Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí, Prago Media, Praha 1996 a Ústí nad Labem 1999.
- HOFFMANN J. :Ústavní organizace republiky Československé, Nové zákony a nařízení republiky Československé č. 3-4, roč. 1945.
- TÝŽ: Konfiskace nepřátelského majetku a osídlení. Řízení osídlení. Nové zákony a nařízení Československé republiky, č. 3-4, roč. 1945.

HON, J. - ŠITLER, J. : Trestně právní důsledky v období německé okupace Československa a v době těsně po jejím skončení a jejich řešení. Zákon č. 115/46 z 8. května 1946, jeho geneze, uplatňování a kritika. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Praha Ústav mezinárodních vztahů 1996.

CHURANĚ, M.: Postupim a Československo, mýtus a skutečnost, Praha Libri 2001.

JAKSCH, W.: Cesta Evropy do Postupimy, Vlna a osud v podunajském prostoru, Praha 2000.

KIMMINICH, O.: Benešovy dekrety. Posouzení z mezinárodněprávního hlediska, Střední Evropa 10, 1994.

KOČKA, M.- PALEČKOVÁ, O.: Výklad k dekretu presidenta republiky o národní správě, Praha, Práce 1945.

Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století - Konfliktgemeinschaft, Katastrophe, Entspannung, Skizze einer Darstellung der deutsch-tschechischen Geschichte seit dem 19. Jahrhundert. Společná česko-německá komise historiků, Mnichov, Oldenbourg 1997.

KOVÁČ, D.: Vysídlenie Nemcov zo Slovenska 1944-1953, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2001.

KREJČÍ, J.: Reparace a některé další nároky vůči Německu vyplývající z Mnichovské dohody a z druhé světové války. Krajanské organizace sudetských Němců v SRN, Praha 1998.

KŘEN, J. : Odsun Němců ve světle nových pramenů, In: Češi, Němci, odsun, Diskuse nezávislých historiků, Praha 1990.

KUČERA, J.: Česká historiografie a odsun Němců. Pokus o bilanci čtyř let. In: Soudobé dějiny, roč. 1994, č. 2-3.

TÝŽ: Odsun nebo vyhnání ? Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946, Jinočany 1992.

KUKLÍK, J.: Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945, Praha, Karolinum 1999.

TÝŽ: Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Praha Linde 2002.

KURAL, V.: Místo společenství konflikt !, Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938 - 1945). Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1994.

TÝŽ: Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího, 1940 - 1943. Praha, Karolinum 1997.

MANDLER, E. : Benešovy dekrety, Libri Praha 2002.

MIKULE, V.: Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Praha Ústav mezinárodních vztahů 1996.

NĚMEČEK, J. a kol.: Cesta k dekretům a odsunu Němců, Littera Bohemica s.r.o., Praha, 2002.

PALEČKOVÁ, O.: Konfiskace nepřátelského majetku podle dekretu prezidenta republiky ze dne 25. října 1945 čís. 108 Sb., Příručka pro národní výbory č. 6, Ministerstvo vnitra, Praha 1946.

PAVLÍČEK, V.: O kontinuitě diskontinuitě. In: Právní praxe, časopis české justice, č. 4 - 6, 1993.

TÝŽ: Dekrety prezidenta republiky. In: Dekrety prezidenta republiky 1940 - 1945, I. díl, Brno 1995.

TÝŽ: Ke sporu o právnost odporu proti nacistickému Německu, In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Ústav mezinárodních vztahů 1996.

Právní aspekty odsunu sudetských Němců, sborník Ústavu mezinárodních vztahů, Praha 1995, druhé rozšířené vydání, Karolinum 1996.

PEŠEK, J.: 20. století – doba nucených migrací, vyhnání a transferů. In: Dějiny a současnost, č. 1/2002.

POTOČNÝ, M.: Mezinárodní právo a transfer Němců z Československa. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996.

TÝŽ: K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojenců s Německem. In: Studie o sudetoněmecké otázce, Praha 1996.

PRÚCHA, V.: Státní regulace pracovního trhu v Československu od konce druhé světové války do začátku dvouletku (1945-1947). In: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. Praha 2001.

RADVANSKÝ, Z.: Vysídlení sudetských Němců a jejich přijetí v Sasku v roce 1945. In: Češi a Němci, historická tabu, Tschechen und Deutsche historische Tabus, Praha 1995.

TÝŽ: Situace německého obyvatelstva v českých zemích na konci války a v prvních měsících po osvobození. In: Češi a Němci, Ztracené dějiny?, Tschechen und Deutsche: Verlorene Geschichte ?, Praha Nadace B. Bolzana 1995.

TÝŽ: Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948, Ústí nad Labem 1997.

RASCHHOFER, H. - KIMMINICH, O.: Die Sudetenfrage, Mnichov 1988.

STANĚK, T.: Odsun Němců z Československa 1945-1947, Praha, Academia - Naše vojsko 1991.

TÝŽ: Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945. Praha 1996.

TÝŽ: Tábory v českých zemích 1945-1948, Ostrava 1996.

TÝŽ: Německá menšina v českých zemích 1948-1989, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1993.

ŠEBESTÍK, J.-LUKEŠ, Z.: Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce, příručka ministerstva vnitra pro Národní výbory č. 9, Praha 1946.

ŠITLER, J.-HON, J.: Trestněprávní důsledky událostí v období německé nacistické okupace Československa a v době těsně po jejím skončení a jejich řešení, In: Studie o sudetoněmecké otázce, Praha 1996.

VERNER V.: Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky z 2. srpna 1945 č. 33 Sb., Praha 1945.

VRABEC, V.: Vznik myšlenky odsunu Němců v domácím odboji, Dějiny a současnost roč. 13, č. 1, 1991.

WINKLER, P.: Dekrety prezidenta republiky z období 1940 - 1945. In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha, Karolinum, 1996.

TÝŽ: Majetkoprávní otázky ve vztahu ke Spolkové republice Německo, In: Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha, Karolinum, 1996.

TÝŽ: Dekrety prezidenta republiky z období 1940-1945, Právník 133, 1994.

Za svobodu. Do nové Československé republiky. Knižnice Nové Svobody, Praha 1945.

de ZAYAS, A.: Vysídlení a právo. Střední Evropa roč. 7, č. 21, 1991.